

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

**„Líní opilci“
aneb
Jak se cizinci pracující v ČR dívají na Čechy**

Bc. Hana Zollmannová

**Diplomová práce
2009**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Hana ZOLLMANNOVÁ**

Studijní program: **N6703 Sociologie**

Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **”Líní opilci”
Jak se cizinci pracující v ČR dívají na Čechy**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce bude vypracována na základě dostupné relevantní literatury a terénního výzkumu, jež se uskuteční v Praze. V teoretické části práce se studentka zaměří na teoretické ukotvení klíčových pojmů, stav migrace a integrace v ČR. V praktické části práce, jež bude vycházet z terénního výzkumu, se studentka zaměří nejen na situaci samotných respondentů ohledně migrace a integrace, ale zvláště na otázku etnických stereotypů o Čechách.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bade, K. J. : Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou století. Praha : LN, 2004.

Cohen, R. (ed.) : Sociology of Migration. Cheltenham : Edward Elgar, 1996.

Holý, L. : Malý český člověk a velký český národ. Praha : SLON, 2001.

Nešpor, Z. R. : Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Praha : SoÚ AV ČR, 2002.

Rákos, P. : Národní povaha naše a těch druhých. Bratislava : Kalligram, 2001.

Kol. autorů : Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů. Brno : Etnologický ústav AV ČR, 2001.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Petr Skalník, CSc.
Katedra sociálních věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2008

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Lívía Šavelková, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Anotace

Práce se zabývá tematikou postojů cizinců pracujících v ČR na Čechy. Předmětem výzkumu jsou nejen jejich postoje, ale zejména jejich názory v nich obsažené. Problematika postojů a názorů zkoumaných cizinců spočívá v otázce jejich vzniku a okolností, které je ovlivňují. Takovými okolnostmi mohou být předsudky a stereotypy, jejichž případný výskyt je též předmětem výzkumu. Práce je založena na studiu literatury a již provedených výzkumů a samozřejmě vlastního provedeného kvalitativního výzkumu. Hlavním zjištěním bylo, že mezi respondenty se vyskytují vlastnosti, které přisuzují české národní povaze.

Klíčová slova: migrace, integrace, národní povaha, etnický stereotyp.

Annotation

The thesis deals with themes of attitudes of foreigners working in Czech republic to Czechs. The subject of research are not only their opinions, but in views contained therein. The issue of attitudes and views of scrutinised foreigners is in terms of their origin and circumstances affecting them. Such circumstances may be prejudices and stereotypes which any occurrence is also the subject of research. The thesis is based on the study of literature and research already carried out and of course made their own qualitative research. A key finding was that among respondents there are characteristic (qualities) that attach to the Czech national character.

Key words: migration, integration, national nature (character), ethnic stereotype.

OBSAH

1. Úvod.....	1
2. Teoretický úvod do problematiky.....	2
2. 1. Postoje.....	2
2. 1. 1. Kategorizace.....	4
2. 1. 2. Identifikace, identita.....	5
2. 1. 3. Moderní společnost.....	7
2. 1. 4. Etnicita, etnická identita.....	9
2. 1. 5. Národ, národní příslušnost.....	11
2. 1. 6. Migrace.....	13
2. 1. 7. Integrace.....	17
2. 2. Předsudek.....	22
2. 2. 1. Definice předsudku.....	22
2. 2. 2. Teorie předsudku.....	23
2. 2. 3. Vztah předsudku a stereotypu.....	24
2. 3. Stereotyp.....	25
2. 3. 1. Význam a funkce.....	26
2. 3. 2. Vývoj stereotypu.....	27
2. 4. Etnický stereotyp.....	29
2. 5. Národní stereotyp.....	32
2. 5. 1. Národní povaha.....	32
3. Metodologie.....	34
3. 1. Průběh výzkumu.....	35
3. 2. Respondenti a role výzkumníka.....	36
3. 3. Problémy a etika výzkumu.....	37
4. Migrace, integrace.....	38
4. 1. Mezinárodní pracovní migrace v ČR.....	38
4. 2. Současný stav integrace v ČR.....	40
4. 3. Respondenti a migrace.....	42
4. 4. Integrace z pohledu respondentů.....	45
5. Výsledky výzkumu.....	51
5. 1. Představy a názory o ČR.....	53
5. 2. Představy o povaze českého národa.....	52
5. 3. Představy o „typických“ vlastnostech Čechů a Češek.....	59
6. Závěr.....	64
7. Použitá literatura.....	67
8. Seznam příloh.....	70

1. Úvod

Tématem této práce je zjištění vztahu cizinců pracujících v České republice k Čechům. Zajímají mě postoje cizinců, kteří zde žijí a pracují, a tudíž předpokládám jistou míru kontaktu s českou populací. Od tohoto předpokladu si slibuji, že postoje cizinců se budou zakládat na jejich zkušenostech z interakce s okolím.

Na začátek práce je nutné se věnovat teoretickému vymezení problému, který nám otevírá teoretická otázka vzniku postojů. Jak postoje vznikají v průběhu interakce jedince s jedincem nám pomůže osvětlit fakt, že tento vztah je prochnut kategorizací a probíhá na pozadí identifikace v moderní společnosti.

Vzhledem k tématu práce je jasné, že v rámci identifikace se v teoretickém vymezení pozastavíme u pojmů etnicita a národ. Kontakty cizinců a Čechů se odehrávají v rámci migrace a zejména navazujícího procesu integrace. V průběhu těchto procesů se cizinec setkává s novým prostředím, jež mu může přinést pozitiva, ale také negativa zejména v podobě překážek.

Postoj není jen záležitostí racionálního myšlení, ale jeho emoční složka je úzce spjata s hodnocením. V případě emočního napětí při překonávání překážek se v hodnocení mohou objevit předsudky a stereotypy. I tyto pojmy si zaslouží bližšího teoretického prozkoumání, zejména jejich společného vztahu, ale také otázku vlivu a pozice v postojích.

V případě hodnocení a utváření postoje k jiné etnické skupině by se mohly tedy teoreticky vyskytnout etnické/národní stereotypy. Přičemž v rámci jejich teoretického vymezení a vysvětlení se dotkneme otázky národní povahy.

Účelem této práce je nejen zjistit, jaké jsou postoje cizinců k Čechům, ale také co ovlivňuje cizince v názorech na Čechy. Dále bude jistě zajímavé zjistit, co si cizinci myslí o Češích, z hlediska povahových vlastností? Také bude výzkumnou otázkou, zda-li se jejich názory proměnily, pod vlivem života v ČR. Poslední otázkou, jež jsem si položila je, jestli se v jejich názorech projeví národní stereotyp.

Přičemž přínosem odpovědi na tyto otázky je nastavení zrcadla české veřejnosti, ohledně jejich chování k cizincům, ale i samotného jednání vůbec, jak jej cizinci vnímají a interpretují.

2. Teoretický úvod do problematiky

Postoje jsou všeobecně reakcí na nějaký objekt, ať živý nebo neživý, v podstatě na celé okolí, ale i na sebe samu. Postoj v sobě obsahuje názor, přesvědčení, soud, což jsou z lingvisticky synonyma pro slovo mínění, které je vyjádřením postoje. Význam slova mínění je dle Všeobecné encyklopedie: „úsudek, který neprošel kritickým zkoumáním a je tedy často mylný.“ Z toho vyplývá, že postoj je výsledkem myšlení, v jehož procesu hrají roli kategorizace, hodnocení a představy, které mohou být zatíženy předsudkem a stereotypem. Svůj pravý postoj může člověk ve svém mínění skrýt, ale může se projevit ve způsobu chování. Postoj si vytvoříme, obzvláště k osobě, na základě sociální interakce.

Po takovém lehkém lexikálním rozboru leckdo může tušit, kam mířím. Slovo postoj, zprvu tak banální, má v sobě potenciál ke zkoumání v sociokulturním kontextu. Člověk se nerodí se schopností kategorizace, tu se naučí v průběhu socializace. Hodnocení, způsob chování, ale i výchova se odehrávají na pozadí kultury, jsou vlastně její integrální součástí. Interakce mezi jedinci a mezi skupinami se prolíná s kategorizací, na pozadí identity. Kontakty se zase odehrávají v současnosti zejména prostřednictvím migrace, jež se pojí s integrací. Skutečnost, že si musíme mezioborově vypomoci psychologii, tkví v společném jmenovateli toho všeho. A tím je člověk.

2. 1. Postoje

Pro vědecktější definici postoje, než jaká byla uvedena v úvodu, je nutné si vypůjčit poznatky z psychologie. Autorem jedné z definic je americký psycholog Gordon W. Allport, nicméně citace pochází ze sociologického slovníku (Jandourek 2001:189):

„Postoj je mentálním a nervovým vztahem pohotovosti, který je organizován zkušeností a vyvíjející direktivní nebo dynamický vliv na odpovědi individua vůči všem objektům a situacím, s nimiž je v relaci.“

Z definice vyplývá, že postoj není jen záležitostí myšlení, ale svou roli hraje také emocionální složka. Poukazuje na spojitost postoje s jednáním, nebo-li způsobem chování jedince.

Podobná charakteristika je obsažena také ve vymezení autorů Krecha, Crutchfielda a Ballacheye, uvedeném v knize od Hayesové (2007:95): „Postoje jsou stabilní systémy

pozitivního nebo negativního hodnocení, emočních pocitů a technik jednání týkajících se sociálních cílů.“ Postoje jsou tedy vnitřně koherentní a obsahují hodnotící charakter, který může být příznivý i nepříznivý.

V průběhu zkoumání postojů byly zjištěné vlastnosti, dle jejich projevů na různých úrovních rozříděny do tří dimenzí (Hayesová 2007:96):

„*Kognitivní dimenze* – týká se názorů a myšlenek, které osoba má o předmětu postoje. *Emocionální dimenze* – týká se toho, co osoba cítí k předmětu postoje, čili emocí či emocionální reakcí. *Konativní* nebo *behaviorální dimenze* – týká se sklonů k chování či jednání ve vztahu k předmětu postoje.“

Postoje vznikají na základě názoru a zkušeností, ať vlastních nebo zprostředkovaných. Na základě vlastní zkušenosti s vyhodnocením objektu si utvořím postoj, který budu aplikovat na další podobné objekty nebo situace. Hodnocení objektu se tak stává jednou z funkcí postoje. Zprostředkované zkušenosti souvisí se vznikem postoje, který přijímáme za vlastní, aniž bychom museli sdílet přesvědčení v něm obsáhlé. Postoje přijímáme, protože nám na té osobě či skupině záleží a sdílením postoje chceme upevnit sociální vazby a skupinovou soudržnost. V takovém případě má postoj funkci sociálního přizpůsobení. Postoj může vzniknout na základě spojení emocionálního vnitřního stavu s okolním objektem. Jedinec pak pomocí postoje ventiluje své vnitřní pocity a to je nazýváno jako funkce externalizace. Z toho vyplývá, že se člověk skrze postoje vyrovnává s realitou (Hayesová 2007).

Problém postojů tkví v tom, že mohou být založeny na špatném úsudku. Buď jsou založeny na mylné kategorizaci, jejímž výsledkem je obecně generalizovaný názor (přesvědčení) nebo zatíženy hodnocením na základě předcházejícího postoje (předsudku). Hodnocení je zatíženo předsudkem a podléhá při kategorizování stereotypu (opakovaného přesvědčení). Přítomnost předsudku či stereotypu při hodnocení je také závislé na emoční složce postoje.

Problematika postoje pro sociální antropologii spočívá v tom, že ho nelze pozorovat přímo. O druhu postoje můžeme rozhodnout na základě interpretace názorů, které obsahuje, a způsobu chování, které vyvolává. Neboli ve středu zájmu pro můj výzkum jsou dimenze kognitivní a behaviorální (konativní). Pak je důležité, co je to za názor či přesvědčení, na jakých základech, za jakých okolností k němu přišel.

2. 1. 1. Kategorizace

Názor si člověk tvoří na základě znalostí a zkušeností. Znalosti o čemkoli (věcech, lidech, zvyklostech apod.) potřebujeme, abychom se mohli úspěšně orientovat v prostředí, které je kolem nás. Ovšem nikdo nedisponuje takovou pamětí, aby si zapamatoval každíčkou informaci, se kterou v průběhu života přijde do styku. Proto si člověk v průběhu myšlení, ať vědomě či nevědomě, tyto znalosti třídí do kategorií. Neboli slovy kognitivního psychologa Eysencka, který čerpal z poznatků svých vědeckých kolegů Collinse a Quillaina (Eysenck 2008:343):

„Vytváříme si kategorie objektů z části kvůli tomu, abychom se vyhnuli nutnosti pamatovat si každý objekt jednotlivě. Náš paměťový systém vyžaduje jistou *kognitivní úspornost* v organizování zkušenosti. Kognitivní úspornosti dosahujeme tím, že rozdělujeme svět do tříd věcí, abychom snížili objem informace, který se musíme učit, vnímat, pamatovat a rozpoznávat.“

Tudíž už při přemýšlení o objektu, jej porovnávám s mně známými kategoriemi. Naše myšlení v průběhu kategorizace a hodnocení není bez „předporozumění“. Mysl člověka není nepopsaný list papíru, spíše naopak. Jsou zde zapsány kategorie, které byly vytvořeny v rámci sociálního řádu a člověku jsou předávány v průběhu socializace. Zapsané položky jsou také potvrzovány i doplňovány zkušenostmi. Ovšem přepsání by se nekonalo, pokud by nebylo co přepisovat.

K procesu kategorizace se vztahuje pět charakteristických znaků, které formuluje Allport (2004:51-52):

„(1) Formuje velká seskupení informací, jimiž se řídíme při každodenních odhadech situace. (2) Kategorizace se přizpůsobuje seskupení, jak jen to jde. (3) Kategorie nám umožňuje rychle identifikovat příbuzný objekt. (4) Kategorie dává všemu, co do ní spadá, jistou příchut', která pak vyvolá stejné představy a stejné emoce. (5) Kategorie mohou být více či méně racionální.“

Z toho vyplývá, že naše zkušenost s nějakým objektem se odehrává v mantinelech již poznaného. O zkušenostech, kategorizaci a hodnocení z pohledu sociokulturního se vyjádřil Holý (2001:76):

„To, co zakoušíme, je determinováno naší kulturou, naším systémem klasifikace a kritérii signifikace a relevance. To, co nazýváme zkušeností, je výsledkem pozorování světa prostřednictvím života v něm a hodnocení toho, co pozorujeme, v rámci kulturně daných kritérií a s nimi souvisejících hodnot.“

Podle Holého tedy neexistuje ani čistě vlastní zkušenost, protože i ta je ovlivněna kategoriemi kultury. Jedinec zažívá vlastní zkušenosti, ale hodnotí je prizmatem své kultury, resp. toho, co si z kulturní pokladnice osvojil. Při kategorizaci a hodnocení tedy záleží na tom, co jedinec považuje za svou kulturu. Jaké hodnoty a klasifikace z ní vycházející jsou pro něj determinační při orientaci a jednání v realitě.

2. 1. 2. Identifikace, identita

Pro zařazení někoho nebo něčeho musím vědět, kdo jsem, kam patřím, abych věděl jaké znalosti a hodnoty jsou pro mě relevantní. Víceméně je to emocionální kategorizace, která opět probíhá v rámci interakce s druhým. Identifikace je proces uvědomování si své vlastní identity. Proces, při kterém se přináležitostí ke skupině hlásím k hodnotám, kategoriím a potažmo tedy i k postojům, které skupina prosazuje či deklaruje jako své identifikační znaky (např. jazyk, příbuzenství, národnost, etnická příslušnost, vzdělání, sociální vrstva atd.). Tyto znaky nemusí být vzájemně provázané. Identifikace je proces, který nikdy nekončí, což souvisí s tím, že sociální identita je vícečetná.

Identita je vrozená i zvolená. Vrozená se týká faktorů, se kterými jsme se narodili, či které nemůžeme změnit např. věk, pohlaví, sexuální orientace apod. Zvolená identita je volba každého jedince, nicméně i zde nelze zcela použít slovo svobodné ve smyslu neovlivněná, protože člověk je ovlivňován prostředím a lidmi, kteří jsou sami ovlivněni kulturou skrze naučené vzorce v průběhu socializace/enkulturatione.

Identita je relační a situační, což znamená, že o podobě identity rozhoduje, kdy a ke komu se vztahuje, či od koho se odlišuje. Z toho vyplývá, že lidská identita je komplikovaná, protože jednotlivé identity mohou být v následné interakci v rozporu.

Již jsme si řekli, že identita nemůže vznikat odděleně od skupiny, její vznik je podmíněn uspořádáním společnosti, kdy zde probíhá dialektický vztah. Vysvětlení nalzáme u Bergera a Luckmanna: (1999:170) :

„Identita se utváří během sociálních procesů. Jakmile je vytvořena, je udržována, obměňována, dokonce i přebudována sociálními vztahy. Sociální procesy, jež se

podílejí na formování i udržování identity, jsou dány sociální strukturou. Identity vytvořené vzájemným působením organismu, individuálního vědomí a sociální struktury zpětně danou strukturou ovlivňují, udržují, obměňují, a dokonce ji přebudovávají“.

Identita vzniká nejen na základě zmíněného pozitivního ztotožnění s nějakými prvky určité skupiny, ale také negativní identifikací. Tedy nesdílím znak, který je přisuzován určité skupině. Tento princip se přenáší i na identity skupin, přičemž zde vystupuje ona známá dichotomizace „my“ a „oni“. „My“ je skupina, ke které se identifikujeme, je nám důvěrně známá, díky socializaci v ní umíme „chodit“, je pro nás čitelná. „Oni“ je skupina, od které se odlišujeme, a proto ji vlastně potřebujeme, protože díky jejím odlišnostem si uvědomujeme svoje stejnosti. Neboli slovy Baumana a Maye: (2004:44): „...cizí skupina je přesně onou imaginární opozicí, již k sobě vlastní skupina potřebuje pro svou sebeidentitu, soudržnost, vnitřní solidaritu a emocionální jistotu“.

Potřeba soudržnosti je pro skupinu důležitá v otázce její existence. Nebude-li soudržná, členové se nebudou s ní identifikovat a skupina se rozpadne. Zde je vhodné si uvědomit funkčnost „Simmelova pravidla“, které upozorňuje na závislost soudržnosti skupiny a vnějšího tlaku (Eriksen, 2007). Z toho vychází, že „oni“ musí být v případě potřeby skupiny „my“ nepřátelé, čímž se skupině stanoví společný cíl a ve strachu před nepřítelem bude skupina silnější.

Je řeč o nepříteli vně, ale nesmíme zapomenout, že většina skupin není vnitřně homogenní a tudíž nepřátelé ve smyslu „oni“ jsou také uvnitř, což znamená pro skupinu nutnost vymezení hranic.

Hranice mají vyznačovat jedinečné společenství od druhého, aby bylo jasné, kdo tam patří a kdo ne. Tím se snaží o eliminaci cizího, které je potencialem hrozbou narušení řádu. Udržení řádu navozuje pocit jistoty, že věci jsou na správných místech, a odůvodnění, že tak to má být.

Vysvětlení kategorizace a identifikace bylo nutné, protože tím lépe pochopíme problematiku postojů. Také, jak později uvedu, to poskytuje základ pro pochopení důvodů vzniku a hlavně rezistentnosti předsudků a stereotypů, které jsou předmětem této práce.

Klasifikací se pohybujeme v rámci společenských mantinelů, proto je nutné zmínit jisté procesy ve společnosti. Jak se později ukáže, tyto procesy budou také důležité při pochopení vlivů pro předsudky a stereotypy.

2. 1. 3. Moderní společnost

Společnost je, co do významu, slovo ohebné. A záleží na úhlu pohledu, či druhu vědního oboru, jaký tvar dostane. Pro sociologii společnost dostává nejobecnější tvar jako systém lidského soužití. Pro sociální a kulturní antropologii je společnost skupinou lidí, již pojí specifická forma kultury. Tento hrubý črt se dále tvaruje a vykresluje v závislosti na faktech, která nelze opominout.

Důležitým rysem všeho je čas a doba. Čas ve smyslu průběhu a vývoje, doba ve smyslu časového úseku, ve kterém danou společnost, či její prvek zkoumáme. Ať je pojem čas vnímán různými společnostmi jakkoli, je nepopíratelné, že věci, procesy i lidé se mění. Čas změny se různí, ale změna nastane vždy. Aspekt doby, ve které zkoumáme určitý prvek, nám poskytuje další vlivy a kontexty, protože doba je sama již nějak klasifikovaná a má své fenomény či specifika.

Tématem této práce se pohybujeme v moderní společnosti západní civilizace, kdy industrializace přinesla nejen zvýšené kapitální přebytky, ale také potřebu změny sociálních struktur. Zvýšený kapitál umožnil rozvoj dělby práce, možnost širšího vzdělávání, ale také jiný způsob uvažování o člověku jako individuu. Samozřejmě, že tím výčet nekončí, nicméně právě výše zmíněné jevy ovlivňují vlastnosti moderní společnosti. Společnost není samostatný organismus, je tvořena lidmi a jejich vzájemnými vztahy, které jsou též ovlivněny probíhajícími změnami. Keller (2007: 60): „Moderní společnost se liší od všech typů tradičních pospolitostí především vysokým stupněm generalizace vztahů, které jsou určující pro její fungování.“ Dle Kellera je generalizace společenských vztahů jednou ze čtyř vlastností moderní společnosti, zbývající jsou individualizace, funkční diferenciací společnosti a racionalizace.

Vše je podřízeno výkonnosti společnosti a udržení řádu organizace společnosti, což se odráží na povaze vztahů mezi členy. Od společenství (*Gemeinschaft*) založeného na základě přirozené shody se dostáváme k společnosti (*Gesellschaft*) zakládající se na dohodě členů s cílem zajistit řád. Organizace takového řádu musí být zobecněna, aby se s ní ztotožnili pokud ne všichni, tak alespoň většina členů. Generalizací vztahů tedy dochází k záměně konkrétních jedinců v sociální interakci za jakéhokoli člena společnosti. Výsledkem jsou nejen chladnější společenské vztahy, ale může to vést k problému identifikace jedince se společností (Keller 2007).

Proces individualizace je často sám předmětem rozporuplných interpretací, jejichž podrobné vysvětlování by přesahovalo rámec této práce. Proto se zmíním pouze o faktorech, které nepřímo či přímo ovlivňují pozici člověka a tím následně jeho postoje.

Následkem industrializace se mění ekonomický systém, což v přímém důsledku pro jedince má vliv na změnu pracovního trhu. Pro fungování nového trhu se ruší tradiční sociální útvary a člověku se mění sociální status a role, jež nové pozici odpovídá. Člověk se stává svobodným ve smyslu odpovědnosti, práv a povinností. Je sám odpovědný za úspěch či neúspěch na trhu práce a ve vztazích, kde ho může nahradit kdokoli jiný. To vytváří atmosféru nejistoty. Navíc individualizace jakoby symbolizovala, že člověk je ve společnosti sám bez ochrany tradičních norem, ale také bez tradiční sociální kontroly. Normy a kontroly byly pro něj v tradiční společnosti pochopitelnější, protože se s nimi dokázal identifikovat blíže na základě těsnějších vztahů s ostatními. Otázka, jak se orientovat v nové sociální realitě, která je vysoce odosobněná až anonymní, může vést až k problému dezorientace (Keller 2007).

Funkční diferenciaci společnosti souvisí s rozdělením na základě politických, ekonomických, vzdělávacích, vědeckých, náboženských a dalších struktur a systémů (Kumsa 2007). Dle Kellera jsou výše zmíněné předměty diferenciaci podsystémy sociálního života, které zajišťují větší efektivitu fungování. Přičemž míru efektivitu zvyšuje jejich vzájemná nezávislost. Keller (2007: 63):

„Teprve diferenciaci v rámci moderní společnosti umožnila každému z funkčních podsystémů rozvíjet se samostatně, v krajním případě dokonce bez ohledu na požadavky ostatních systémů. Například vědě to umožnilo sledovat své priority bez obav z diktátu náboženských autorit, ekonomika se mohla začít rozvíjet bez všudypřítomného dohledu ze strany politické moci apod.“

Ovšem i tento proces má své negativní dopady a to v otázce sociální soudržnosti. Výrazné izolace jednoho podsystému od celku nedělá dobrotu. Stejně jako jednostranné ovlivňování, na hranici podmiňování existence at' ostatních podsystémů jedním z nich, tak zastřešující organizace.

Čtvrtou vlastností moderní společnosti je racionalizace. Racionalizací je zamýšlena přehlednost a účelovost jednotlivých odvětví, přičemž účelem je hledání vhodných prostředků k jasně stanoveným cílům. Cílem a tak i výsledkem racionalizace je produkce bohatství. Přílišná racionalizace hnána finančními motivy, pak může ohrozit samotné hodnoty a normy ve společenských vztazích.

Hnacím motorem se stává výkon, který se stává jednou z hodnot. Od výkonu nás nemá zdržovat nic, co nesouvisí s dosažením zisku. Kritické zhodnocení každého faktu by sebralo čas a energii, a proto je třeba rychlé klasifikace i za cenu mylného úsudku.

Zaměnitelnost ve vztazích plodí anonymitu, s níž přichází otázka, s kým či s čím se identifikovat. Lidé začnou hledat v té anonymitě něco, co je jim známé, něco, co má společné prvky. Někteří si vyberou to, co je jejich srdci bližší a někteří, co je jim nabízeno a oni se s tím ztotožní.

2. 1. 4. Etnicita, etnická identita

Pojem etnicita dříve neexistoval, popřípadě se až do 19. století ztotožňoval s pojmem rasa, protože se používal v konotaci s fyzickými odlišnostmi. Následující století se do souvislosti s etnicitou dostává i kulturní aspekt. Komplikovanost pojmu je vidět i na faktu, že existuje mnoho definicí. Václav Hubinger nabízí definici takovouto (1991: 241):

„V nejobecnější rovině považujeme etnicitu za jednu ze základních charakteristik člověka jako společenské a kulturní bytosti. Je to komplexní a dynamický otevřený znakový systém vzájemně a trvale se ovlivňujících se prvků, které vznikají, reprodukují se a zanikají v kultuře a ve společnosti. Je to nástroj diferenciací lidstva na skupiny, jejichž vzájemná odlišnost a vnitřní homogenita jsou vyjádřeny kulturně. Tento obecný systém reálně existuje pouze v jedinečných historicky proměnlivých podobách.“

Rozdělování či zařazování lidí do etnických skupin se děje na základě rozličných prvků: fyzické rozdíly, kulturní rozdíly, teritorium, jazyk, náboženství, společná historie. Tyto faktory se nemusí vyskytovat nutně všechny zároveň. K etnické skupině se vyjadřuje i Anthony Smith¹ (1991:271):

„Etnická skupina je typem kulturní kolektivity, ve které se klade důraz na roli historické paměti a mýtu o původu a kterou lze rozpoznat na základě jednoho či více kulturních rozdílů, například náboženství, obyčejů, jazyka nebo institucí.“

---

¹ Citováno podle Hroch, M. (ed) 2003. *Pohledy na národ a nacionalismu. Čítanka textů*. Praha: SLON, s.270-296.

V současnosti se ke kategorizačním rysům přidalo i psychologické hledisko – pocit přináležitosti jedince k etnické skupině. Pojetí etnicity či etnické skupiny odpovídá také tomu, jaký přístup je při studiu zvolen. Znamé přístupy jsou tři: primordialistický, instrumentalistický a konstruktivistický. Rozdíly mezi nimi spočívají v přesvědčení, zda-li je etnicita přirozená „odedávna“, nebo naopak je konstruktem, zda-li je trvalá nebo neměnná.

Etnické skupiny se vymezují na společných znacích skupiny, které jsou odlišné od znaků skupin cizích. To souvisí s uvědomováním si kdo jsem, utvářením etnického vědomí, aby si jedinec mohl uvědomit, kdo je, činí to na základě zjišťování toho, kým není. Etnická identita je spojena s je spojena s kategorizací „my a oni“, na základě objektivních prvků (které jsou vnímány i okolím) a subjektivních prvků (postoje, hodnotový systém, pocit přináležitosti, které jsou vně nepostřehnutelné). Bylo řečeno, že identita je situační. Z toho vyplývá, že etnicita vzniká, ale i zaniká, nebo se obměňuje na základě vzájemných vztahů mezi skupinami.

V dnešní době, kdy globalizace, moderní technologie a vysoká mobilita lidí zvyšuje kontakty mezi lidmi různého původu, kultury a podobně, by se mohlo zdát, že odlišná etnická příslušnost nebude hrát významnou roli. Opak je pravdou hned v několika rovinách. Kromě výše zmiňovaných problémů s jedincovou orientací v komplikované společnosti, je zde i rovina kolektivní. Má svou pozitivní i negativní podobu. Etnicita je často skloňovaným pojmem při politickém úsilí o rovnoprávnost uvnitř etnicky heterogenního státu. Jde o rovnoprávnost v mezích politiky uznání a cílem je kulturní autonomie. Negativní použití se týká předsudků a stereotypů, kdy odlišná etnická příslušnost je zdůvodněním nepřátelského postoje.

S procesem modernizace, jako by si lidé v rámci státu již s etnicitou nevystačili, přichází v identifikaci ke slovu národ.

2. 1. 5. Národ, národní příslušnost

Význam slova národ je odvislý od toho, v jakém jazyce a kým je užíváno. V prostoru angličtiny a francouzštiny slovo nation má většinou souvislost s politickým pojetím, kdy se kryje se slovem stát. Národ je založen na rozumu a vytvořen lidmi. V německém jazyce, ale také slovanských jazycích se vývoj pojmu národ spojoval s výrazem Volk (lid). Národ byl společenstvím lidí, které spojovaly společné znaky, přičemž byl pokračováním dosavadních organizačních jednotek (rodina, kmen atd.). Z tohoto pojetí vyplývá, že je vytvořen bez přímého zásahu člověka, přírodním vývojem².

Rozporu v otázce původu odpovídají dnešní přístupy ke studiu národa a to – primordialistický, kdy národ je brán jako odvěká kategorie; a konstruktivistický, kdy národ je „vymyšlen“. Nicméně pokud bychom měli začít s nějakou definicí národa, mohli bychom se obrátit ke Kořalkovi, (1991: 251-252):

„V současném světě velké společenství lidí, kteří jsou navzájem spojeni kombinací několika druhů objektivních vztahů (hospodářských, územních, politických, jazykových, kulturních, náboženských) a odrazem těchto vztahů ve společenském vědomí.“

Přičemž společenské vědomí je významné, protože objektivní vztahy mívají různou intenzitu vzájemnosti, nebo některé mohou i zcela chybět. Pak vědomí příslušnosti k národu hraje důležitou roli (Kořalka 1991). Příslušnost k národu a definice národa v dnešních pojetí reflektuje i Roubíček (1997: 152):

„Národnost jako příslušnost k určitému národu je v současném světě chápána ve dvojím smyslu pojmu „národ“, na jedné straně ve smyslu etnickém, na straně druhém ve smyslu politickém. Národ ve smyslu etnickém je soubor osob obvykle se společným jazykem, společnou historií, tradicí a zvyky, společným územím a národním hospodářstvím. Národ ve smyslu politickém je prostě soubor občanů určitého státu, tedy soubor osob se státní příslušností tohoto státu.“

Při pohledu na národ u jiných badatelů se národ vyskytuje s termínem nacionalismus, jehož vymezení se pohybuje mezi „ideologizovaným národním vědomím“ (Kořalka

---

² Čerpáno z přednášek a seminářů Teorie etnicity.

1991) a myšlenkovým postojem, vztahujícím se k určitému systému hodnot. V každém případě je hybnou silou pro vznik a upevnování národa s politickým cílem.

Souvislost nacionalismu, národa a státu je nejvíce rozpracován v dílech Arnošta Gellnera, který se také věnoval otázce modernity. Z jeho vědecké činnosti vyplývá, že se nacionalismus a vznik národů objevuje teprve až v moderní průmyslové společnosti. Industriální společnost je založena na pokroku a již zmiňované vlastnosti moderní společnosti vytvořily prostor pro vznik nacionalismu. Nacionalismus je pro stát nástrojem k účinnosti a přehlednosti společnosti. (Gellner 2003:19):

„Nacionalismus nejenom vymezuje hranice jednotek, ale zároveň předpokládá, že daná jednotka má institucionální vedení („států“) a její hlavní starostí je, aby místa v tomto institucionálním mocenském centru obsazovali členové „národní“ kultury, tj. kultury, která jednotku definuje.“

Nacionalismus se opírá o vysokou kulturu, jež podléhá kontrole státu. Stát svým monopolem určuje podobu národní kultury, která nahradí malé lokální kultury. Takováto unifikovaná kultura je předávána ostatním v průběhu vzdělávání. Vzdělávání je dalším důležitým sjednocujícím aspektem při utváření nacionalismu. Zájem o kulturu ze strany národa plyne z přesvědčení, že by přílišná kulturní různorodost omezovala hospodářský růst. (tamtéž, s.17): „Nacionalismus je politický princip, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto.“

Sociální mobilita vzniklá vlivem dělby práce a individualizace je pro stát dvojsečnou zbraní. Na jedné straně tím získává pozitivní kredit u lidí, kteří ji přijímají jako možnost svobody, na straně druhé tím stát ztrácí kontrolu o šířce vlivu případných názorových opozičních tendencí (vliv nositelů cizí kultury). Proto je důležité, aby jedinci byli pokud možno stejní a sdíleli postoje a normy, slovní vyjadřování apod. v rámci společnosti.

Blízká spojitost státu a národa svádí k jeho sloučení v pojem národní stát. Byl by to takový stát, kde by občany státu byli lidé jedné národnosti, což je nereálné. Ovšem narazili jsme zde na slovo národnost, která má několik významů podle Broučka (1991: 254):

„1. Příslušnost jednotlivce k národu (případně ke státu); 2. Etnická kolektivita, která předcházela novodobému národu v období feudalismu; 3. Etnická kolektivita, která se pro zaostalost společenského vývoje dosud nezformovala

v národ; 4. Část národa, která nežije spolu se svým mateřským celkem v jednom státním útvaru (menšina); 5. Národní ráz.“

Pokud v průběhu práce bude použit termín národnost, bude použit ve smyslu příslušnosti k národu.

Při tvorbě národů a ještě více v uplatňování nacionalismu hrají roli stereotypy jako malta, utvrzující přináležitost. Nicméně pro stereotyp stejný typ opory nabízí i nacionalismus v rámci meziskupinových kontaktů.

Pokud se jedná o kontakty, které souvisí s předsudkem a stereotypy, pak nelze opominout vliv migrace a integrace ve společnosti. Souvislost tkví ve výsledných změnách.

2. 1. 6. Migrace

Migrace je sama o sobě tématem hodné samostatné práce. Teorií a hledisek pro její zkoumání se nabízí od sociálních věd až po přírodní vědy konče. V této podkapitole budou stručně uvedeny teorie migrace, přičemž se zaměřím spíše na prvky, ovlivňující téma práce, potažmo aktéry výzkumu.

Obecně je migrace prostorový pohyb obyvatelstva, přičemž se může týkat jak posunů uvnitř jednoho státu tak pohybu mezi státy. Pokud je práce zaměřena na cizince, je jasné, že dále bude užito termínu mezinárodní migrace. Mezinárodní migrace není jevem novým, ale v posledních desetiletích byl zaznamenán vysoký nárůst počtu migrujících lidí. Dnešní doba je dle některých autorů dokonce nazývána „věkem migrace“³, přičemž velký podíl má na tom globalizace, coby zatím nejvyšší stupeň modernizace společnosti. Globalizace ruku v ruce s migrací se snaží o změnu společnosti v celosvětovém měřítku. Keller (2007: 121): „...v důsledku globalizace přestává společnost fungovat na půdorysu národního státu, přestává s ním splývat ve společných hranicích a na její místo nastupuje „světová společnost“...“. Globalizační změna zvyšuje pocit nejistoty, dezorientace v rozšiřujícím se světě a konkurence na trhu práce.

Pokud globalizace proměňuje hranice mezi státy, pak migrace rozhodně proměňuje hranice uvnitř zemí. Zvýšením počtu lidí s různými kulturními zkušenostmi zamíchává s „jistotou“ národní identity. Ovlivňuje danou společnost sociálními i kulturními

---

³ Castles, S., Miller, M. J. 1993. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. New York: The Guilford Press.

změnami. Kromě politických a organizačních změn ve společnosti se změny dotýkají kultury v procesu akulturace, která je procesem kulturních změn při kontaktu dvou či více kultur.

Důvody, které pohánějí mezinárodní migraci, mohou být různé. Lidé se mohou rozhodnout pro změnu prostředí z příčin politických nebo náboženských represí, přírodních katastrof, ale nejčastější pohnutkou bývají ekonomické důvody. Tyto důvody jsou následně rozpracovány v teorii o push a pull faktorech, která víceméně osvětluje, zda důvod měl za následek emigraci nebo naopak imigraci. Push faktor je spojen se situací, kdy člověk je vystaven takovým podmínkám ve své zemi, jež ho nutí opustit zemi. A pull faktor pracuje na bázi „přitáhnutí“ lidí do cizí země za lepšími podmínkami.

Předpokládám, že v rámci výzkumu se vyskytnou ekonomické důvody migrace, proto budu používat označení pracovní migrace. Odpověď na otázku, zda-li migrace lidí proběhla na základě push faktoru nebo naopak pull faktoru, si ponecháme do praktické části práce.

Důvody a vysvětlení pracovní migrace jsou rozpracovány v několika teoriích, které se pohybují na různých úrovních strukturálních podmínek nebo hledisek. Jako první si uveďme neoklasickou ekonomickou teorii, jež příčinu migrace vidí v geograficky nerovnoměrném rozložení nabídky a poptávky práce. Nerovnováha se opírá o přesvědčení, že země se silnou ekonomikou mají nedostatek pracovních sil a vysoké mzdy, naopak země s nízkou ekonomickou produktivností, mají platy nízké, ale vysoký počet pracovních sil. Navíc je v této teorii zanesen prvek individuálního rozhodnutí. Člověk si vybere cílovou zemi po zhodnocení poměru nákladů a výnosu migrace (Massey et al. 1993).

Teorie nové ekonomiky se liší v tom, že rozhodnutí k migraci je odvislé od rodiny nebo domácnosti a ne od jedince. Rodina migrací sleduje minimalizaci rizika v situacích, kdy nefungují institucionální mechanismy podpory ve finanční tísní.

Teorie dvojího pracovního trhu hovoří o situaci, kdy pracovní pozice jsou rozdělovány na primární a sekundární, přičemž je odlišuje výška platu a statusu ve společnosti. Práce s nižšími platy a statusy jsou většinou vykonávány migranty. V praxi problematiky postojů tato teorie přináší paradox ve vnímání a hodnocení lidí. Na jednu stranu jedinci domácího prostředí nechtějí vykonávat zaměstnání s nízkým platovým ohodnocením a

takové zaměstnání přisuzují v stereotypních představách⁴ lidem, se kterými se neztotožňují (cizinci). Tím vyjadřují svůj nadřazený postoj. Na druhou stranu negativní postoj je často obhajován vyjádřením, že „cizinci berou našincům práci“.

Teorie světových systémů pracuje s rozdělením světa na bohatší centra a chudší periférie, které se vlivem globalizace setkávají. Důsledkem je využívání periférií za hranice únosnosti a narušení sociálního prostředí, na které jedinci reagují migrací.

Síťová teorie zpracovává migraci z hlediska sociálních kontaktů (sítí), které mohou být důvodem pro výběr země a poskytují podporu pro snadnější vstup a existenci v novém prostředí. Mezilidské vztahy se stávají sociálním kapitálem, který může ovlivnit náklady a výnosy migrace. Snadné začlenění díky sociální síti může vést k její rozšíření, což nemusí vést vždy k pozitivním dopadům na meziskupinové kontakty. Sociální sítě svým působením přesahují i do procesu integrace.

Institucionální teorie postihuje ambivalentní situaci institucionalizace migrace. Pozitivní formou je vznik agentur a neziskových organizací, které se snaží pomáhat migrantům. Na druhou stranu se s migračním tokem rozvíjí způsoby „přiživení se“ na migračním procesu, leckdy nelegální (černý trh práce, pašování a převádění lidí, účelové sňatky, výpalné apod.).

Teorie kumulativních příčin pracují se sociálními vlivy migrace na změny ve společnosti. Massey uvádí mimo jiné příklad sociálního nálepkování nebo kultury migrace. Kultura migrace souvisí s dopadem na migranta, který po pracovní zkušenosti v jiné zemi si přisvojí způsob života v dočasné zemi. V případě návratu do původní země se nevrací již stejný člověk a je vysoká pravděpodobnost dalších vycestování. Migrace je tudíž spojena s kulturním kontaktem ve smyslu možných kulturních výpůjček a celkové kulturní změny.

Rozdělení pracovních migrantů se odvíjí od délky jejich pobytu nebo pracovních pozicí, které zastávají. Následující kategorie pochází od Rabušice (2003:13-14):

„Dočasní pracovní migranti – jsou to lidé, kteří migrují do určité země za prací, ale pobývají v ní pouze dočasně; po skončení pracovního kontaktu se vracejí do své země. Vysoce kvalifikovaní migranti (manažeři, obchodníci, technici apod.).“

---

⁴ Massey et al. (1993:453) Hovoří o situaci, kdy práce s nízkou prestiží má podobu sociální nálepky „imigrant jobs“.

Dále jsou to krátkodobí migranti, jejichž délka pobytu se pohybuje od tří měsíců do jednoho roku. Kategorie sezónních pracovníků je podobná předešlé s tím rozdílem, že doba jejich příjezdu je odhadnutelná od druhu vykonávané práce (např. sbírání jablek na sklonku léta atd.). Dlouhodobí migranti tráví v přijímající zemi déle než rok, přičemž je zde možnost stálého setrvání.

Proces migrace začíná již ve výchozí zemi, kdy se člověk rozhoduje, do jaké země se hodlá přemístit. Kromě zhodnocení příjmů, jedinec posuzuje i další okolnosti. Rabušic (2003:9):

„Rozhodnutí emigrovat také ovlivňují tzv. intervenující překážky, jimiž je např. vzdálenost mezi oběma zeměmi, náklady na přepravu, obtíže spojené s odchodem z mateřského území nebo obtíže při vstupu do cizí země (imigrační zákony).“

Pracovní migranti při výběru cílové země se orientují dle pracovních nabídek, nicméně zmíněné okolnosti hrají roli při rozhodování mezi více možnostmi. Kromě racionálních úvah hrají roli při výběru i osobní pocity. Obtíže spojené s odchodem nemusí vést jen v administrativních překážkách, ale i odloučení od rodiny a přátel. A podstatnou stránkou věci jsou i sympatie. Sympatie plynou ze zkušeností, které mohou být vskutku povrchní, protože jsou utvořeny na základě různých případů. Případ povrchní zkušenosti je třeba zkušenost z dovolené, kdy jedinec pod dojmem volného času si může vytvořit falešný idylický obraz. Zkušenosti mohou být předávané v podobě informací od okolí. Zkreslené informace od okolí se týkají případu, kdy okolní informátoři nemají přímou zkušenost.

Souvislost s postoji lze nalézt při posuzování a hodnocení charakteristik cílové země na základě získaných informací. Otázkou je, odkud jsou čerpány. Pokud funguje sociální síť, pak budoucí migrant je ovlivněn postoji imigrantů, jejichž zkušenosti nemusejí být vždy pozitivní. Přičemž to může být způsobeno nedostatečnou nebo ztíženou integrací do společnosti. Takže hodnocené informace jsou interpretovány prizmatem jiné kultury než té, z které konkrétní informace pochází a k jakému kulturnímu prostředí se vztahuje.

2. 1. 7. Integrace

Integrace obecně znamená proces včlenění jedince, ale i skupiny do chodu a systému společnosti. Tento proces by měl být pokračováním a součástí migrace. Pokud migrací dochází ke změně ve složení společnosti, je samozřejmé, že se tím více nebo méně narušuje zaběhnutý řád, a proto integrace by měla odstranit nebo zmírnit tyto nesrovnalosti.

Tím není myšleno, že vše, co přichází zvenčí, je špatné. Jde o to, že společnost při střetu s jinakostí je vystavena konfrontaci. Při konfrontaci jsou posuzovány její vlastnosti, hodnoty a skutky. Reprezentant jinakosti se ptá, „proč?“, a zástupce společnosti neumí vždy odpovědět. A při promýšlení, jak nejlépe odpovědět na proč, může dojít ke stejné otázce. Zákonitě přichází přehodnocení tradičních hodnot, postojů a norem. Stejně jako není vše špatné, co přichází zvenčí, tak není vše dobré, co funguje uvnitř a naopak. Integrace není a neměla by být chápána jako jednosměrný proces.

K pojetí integrace si uveďme Heckmannův náhled parafrázovaný Tollarovou (2006: 30dst.):

„Friedrich Heckmann uvádí tři možnosti, jak slovu „integrace“ rozumět: jako vytváření nové struktury z jednotlivých částí, jako zlepšování vztahů v rámci struktury a jako přidávání jednotlivých prvků nebo částí struktur do existujících systémů, se kterými se propojí a vytvoří celek.“

Integrace v tomto teoretickém pojetí vypadá dosti pozitivně. Nicméně pro úspěšné začlenění musí existovat fungující řád, počítající s potřebou pružně reagovat na sociální změny, což v praxi není pravidlem. Důvodů je hned několik. Od neochoty ustoupit z „tradičních“ postupů ze strany politických konzervativců, kteří jsou podporováni lidmi s předsudky a sklony k diskriminaci. Přes dobrou vůli a uvědomění si potřeby změn, ale nevědomosti, jak vybalancovat práva a povinnosti všech zúčastněných. Až po bezbřehou snahu dopřát všem zachování jejich, někdy i protichůdných, zvyklostí a hodnot v rámci fungujícího systému, což prakticky není dost dobře možné.

Byla zmíněna nejednostrannost integrace, kdy integrace probíhá jinak z pohledu integrující společnosti a jinak integrujícího se jedince či skupiny. Uherek používá pro toto rozdělení názvy *etický* a *émický* přístup při studiu integrace. Etický přístup je nazírání s odstupem na chování autochtonního obyvatelstva k cizincům, přičemž zájmy lidí hostitelské země zastupují instituce s určitými strategiemi a postoji vůči těm

„druhým“ (Uherk 2005). Integrace ze strany hostitelské země dle Uherka neusiluje o kulturní implikace, ale zaměřuje se na existenci v rámci státu a jeho organizačních potřeb. S postupujícím studiem procesů se projevuje důležitost i kulturní složky.

Émický přístup je hlediskem pohledu cizince, který přímočaře o integraci prvotně neuvažuje. Důvodem příchodu do země je většinou pracovní migrace, kdy cizinec nemusí mít zdaleka jasno, jak se dlouho zdrží. Otázku včleňování tedy řeší až posléze, nebo v některých případech nikdy. Tento případ je Uherkem popisován na Broučkově označení „permanentního provizoria“, kdy odchod ze země je stále odkládán, ale počítá se s ním, proto není motivace k hlubšímu začlenění (Uherk 2005).

Integrační strategie hostitelské země a vztahy vůči cizincům vyplývají z druhu státu, respektive z jeho historického vývoje a kulturního zázemí jeho hodnot a norem, jež jej a tak i jeho sociální řád formovali. Nebo-li slovy Tollarové (2006:7odst.):

„Je ovlivněn tradicí, národní sebedefinicí, migrační zkušeností států nebo jejich současným politickým směřováním, členstvím v nadnárodních celcích nebo směřováním vnitřních reforem.“

Pro integraci jsou v různých státech využívány jiné nástroje a strategie. Může se lišit i náhled na postavení cizince, stejně jako hierarchie úrovní, na jakých je integrace vyžadována či vyjednáвана. K vyjmenování druhů úrovní se obrátíme ke Baršově⁵ klasifikaci, jež obsahuje tyto dimenze: občansko-politickou, sociálně-ekonomickou a kulturní. Předmětem integrace v první dimenzi je politické postavení cizince s jeho právy a povinnostmi a celkové podpory jeho politické participace a naturalizace.

Sociálně-ekonomická dimenze integrace v sobě obsahuje nejen ekonomické včlenění, ale také možnost participovat na společenském životě, například ve formě spolků a komunit, možností vzdělání, neseparovaného bydlení, a tak možné sociální kontakty s celou společností.

Kulturní dimenze v sobě nese požadavky jak na znalost a přehled kultury hostitelské země, tak na uchování subjektivních pocitů, vztahující se ke kulturnímu pozadí jeho původní země (Tollarová 2006). V druhu strategií a míry naplnění samotných úrovní se posléze mohou nalézt očekávané postoje a institucionalizované názory k cizincům a jejich jinakosti.

---

⁵ In: Tollarová, B. 2006. *Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace?* Biograf (39):107odst.

Druhy integračních strategií jsou následující: asimilace, splynutí a model pluralismu. Asimilace je proces, kdy hostitelská země nabízí začlenění do jednotlivých sfér společnosti, ale vyžaduje od jedince vzdát se jeho skupinové příslušnosti a plně se ztotožnit (asimilovat) s kulturou státu a přijmout národní identitu.

Splynutí známé jako melting pot alias tavící kotlík je takovým procesem, kdy různorodé skupiny ve společnosti (majoritní i minoritní) vytvoří společně novou skupinu, jež je kulturně odlišná od všech předešlých.

Pluralismus má několik podob dle jeho použití na konkrétním území. Jinou podobu pluralismu nalzáme například ve Velké Británii, jiný model v Německu a dále je zde otázka multikulturalismu. Pluralistický model je příkladem, kdy na jednom území vedle sebe mohou žít různorodé skupiny, které nejsou nuceny vzdát se svých kulturních jinakostí, přičemž jsou respektovány a tolerovány. Podoba pluralismu ve Velké Británii je nazývána Baršou⁶ jako kulturní pluralismus, což je situace, kdy odlišnosti skupiny jsou politicky respektovány v kolektivní rovině a zároveň jednotlivec v případě potřeby by měl nalézt právní zastání v antidiskriminačních opatření. Pluralismus je, stejně jako celá integrace, záležitostí obousměrnou. Proto vzájemné respektování a tolerování vyžaduje znalost většinové kultury.

Zvláštní model pluralitní společnosti nalzáme v Německu. Kde vedle sebe žijí různorodé skupiny, avšak jejich integrace se neodehrává ve všech dimenzích a i konečný záměr je jiný. Autorem této představy je Barša, který tento model nazývá jako přechodnou inkorporaci, parafrázováno slovy Tollarové (2006: 9. odst.):

„Odlišnost imigrantů je chápána jako nepřekročitelná překážka integrace - imigranti a jejich skupiny se mohou zapojit do společnosti v ekonomické oblasti, stát dokonce podporuje udržení jejich kultury, ale to vše má být pouze přechodné a má být zakončeno odchodem imigrantů ze země.“

Je to takový pluralismus - nepluralismus. V podobně neurčitém ne/pluralistickém modelu se vyskytuje multikulturalismus a s ním spojená politika identit. Pluralismus pracuje s odlišnostmi v kontextu tolerance a vzájemného obohacení, které ve výsledku kulturního kontaktu fungují na základě kulturní kooperace. Výsledkem tak mohou být

---

⁶ In: Tollarová, B. 2006.

odlišnosti, které se tímto prolínají, tudíž se oslabují striktní dělicí hranice skupin⁷. Kdežto multikulturalismus vyzdvihuje kulturní odlišnosti do té míry, že se nedají porovnávat, natož smiřovat s ostatními, a tak dochází k určitému kulturnímu izolacionismu (Sartori 2005). Nicméně v teorii multikulturalismu je pozitivní právě podmínka rovnoprávnosti politické i kulturní. Ovšem v praxi je obtížné zajistit existenci některých kulturních hodnot, když jsou v rozporu se zásadními hodnotami demokratické společnosti.

Ať je strategie jakákoli, jedno mají společné, a to zapojení do společnosti. K začlenění jsou používány různé nástroje, dle druhu integrační strategie, ale podobnosti se dají nalézt. Opakující se prvky jsou jazyk, v další úrovni je třeba přehledu norem a pravidel, následuje vzdělání a samozřejmě práce a bydlení. K zajištění těchto prvků by mohly sloužit podobné nástroje. Těmi mohou být systém vzdělávání, zákony, nástroje sociálních služeb státních i nevládních organizací, přičemž by všechny byly ovlivňovány a podporovány jednotlivými migračními a integračními politikami států.

Druh integrační strategie ovlivňuje cizince přímo a nepřímo. Přímo tím, že mu vymezuje mantinely prostoru a nepřímo tím, jak se institucionalizovaná strategie odráží v postojích „domácích“ lidí. Nejen to ovlivňuje jedincovu motivaci k začlenění se do společnosti. Aktivní adaptace jedince počívá ve osvojení si hodnot dané společnosti a její kultury, čímž se dostáváme k akulturaci. Jedinec v procesu akulturace se setkává s mnoha překážkami, vzniknuvšími v průběhu procesu. Vstup do nového prostředí přináší změny v mnoha ohledech a takřka na každém kroku.

Změnou je samotný přesun, kdy jedinec přichází do odlišných geografických podmínek, jejichž důsledky ovlivňují migranta zejména v otázce klimatu. A jak víme ten má velký vliv na celkovou náladu člověka.

Jedinec se stěhuje většinou do jiných bytových podmínek, protože svůj dům si fyzicky nemůže přenést, tak se snaží alespoň o podobný typ bydlení, kterého leckdy může dosáhnout až s postupem času. Problematika ubytování přináší přímý kontakt s většinovou populací, která nemusí být nakloněna přistěhování jedince do svého blízkého okolí.

Se zajištěním bydlení a novou prací jsou spojené překážky organizačního typu, tedy jednání s úřady, které mohou fungovat na odlišném principu. Ovšem společnými jmenovateli, a tudíž největšími překážkami jsou sociální vztahy, které probíhají pomocí

---

⁷ Srovnej s Sartori, G. 2005. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, s. 77.

komunikace verbální i neverbální. Pro zvládnutí této překážky je důležité ovládat jazyk, který pootvívá vrátka k porozumění tomu nevyřčenému, což jsou způsoby chování, tedy určité kulturní vzorce.

Jedinec přesunem prostorovým (fyzickým i abstraktním) mění svou identitu a celkový sociální status. Tento přerod nemusí mít hladký průběh. Nastává situace, kdy neúspěchy a rozpory, vzniklé s přijímáním nové identity mohou vést k frustracím a stresu, nebo dokonce ke kulturnímu šoku. Kulturní šok a neúspěch adaptace může být způsoben naprostou odlišností dotyčných kultur. Tyto negativní emoce logicky nepomáhají začlenit se do společnosti a jsou zdrojem předsudků a negativních postojů.

Zapojení se do sociokulturní organizace společnosti vyžaduje enkulturaci, přičemž tento proces osvojení si kultury a získání způsobilosti při jednání ve společnosti je takovou druhou sekundární socializací⁸. Enkultura probíhá celý život a je jen na jedinci, které vzorce přejme v jejich původní podobě, které si upraví v rámci své původní kultury, a které vynechá. Problémem je, že ani jedinec „ne-cizinec“ nemá komplexní znalost kultury, pouze částí. A tak pro cizince není vždy průvodce cizí kulturou přínosem. Osvojení si „pravidel hry“ v novém prostředí je pak otázkou uplatnění metody pokus - omyl. Paradoxem je, že často si zástupce většinové kultury neuvědomuje, že sám nezná a ani nemůže znát vše, ale od cizince úplnou znalost vyžaduje. Pokud cizinec nesplní toto nemožné očekávání, je to záminka pro potvrzení jeho negativního nebo dokonce nepřátelského postoje.

Průběh a výsledek adaptace a integrace kromě zmíněných vlivů, velmi souvisí s psychologickou stránkou člověka. Jak z pozice „domácí“ skupiny, tak z pozice cizince. Poznatky o průběhu integrace jsou používány lidmi, kteří si je vyloží dle jejich povahy postoje. Jakákoli nadosobní informace se stává osobní, protože si ji člověk připodobňuje k tomu, co zná. K vlastním zkušenostem z interakce s určitými lidmi a k tomu všemu se z velké většiny pojí emoce.

Toto rozsáhlé vymezení jednotlivých pojmů bylo nutné k osvětlení podmínek a vlivů pro klíčové pojmy práce – postoje, předsudku a stereotypu. Jsou to pojmy závislé na lidské interakci, přičemž je důležité říci, kdo jsou ti lidé a co ovlivňuje je a povahu daného kontaktu mezi nimi.

Nadále budu pokračovat v teoretickém úvodu problematiky postojů, jež jsou úzce spojeny s předsudkem.

---

⁸ Srovnej Berger, P.L., Luckmann, T. 1999. Sociální konstrukce reality.

2. 2. Předsudek

Při rozložení slova předsudek na kořen slova a předponu se projevuje hodnotící význam. Kdybychom měli toto slovo vyjádřit dvěma slovy, použili bychom „soudit předem“. Předsudek tak obsahuje hodnotící vlastnost a je významně spojen s postojem. Příslovce předem odkazuje, že hodnocení nějakého objektu proběhlo před vlastní relací jedince s předmětem hodnocení. Je předsudek druhem postoje nebo jeho složkou? Podívejme se, jakou odpověď nabízejí různí vědci ve svých vymezení slova předsudek.

2. 2. 1. Definice předsudku

K vymezení předsudku jako druhu postoje se přiklání N. Hayesová (2007:121): „Předsudek je fixovaný, předem zformovaný postoj k nějakému objektu projevující se bez ohledu na individualitu nebo povahu tohoto objektu.“ Předsudek je dle ní postoj trvalého rázu. Psychologický slovník nabízí tuto definici autorů Hartl a Hartlová (2000:464)⁹: „Předsudek – předpojatost, názorová strnulost; emočně nabitý, kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj, názor přijatý jedincem nebo skupinou.“ I zde jsou vlastnosti jako rezistentnost, emocionální povaha a absence kritického zhodnocení, což jsou vlastnosti, které se vyskytují i ve vymezení postoje. Interkulturní psychologie však přichází s definicí, která vztah předsudku a postoje na první pohled vymezuje jako vztah podřízený. J. W. Berry (2002:371)¹⁰:

„Předsudky mají tři komponenty: (1) kognitivní (stereotypy, tj. sdílené názory o charakteristikách skupin), (2) afektivní (postoje, v nichž se odráží hodnocení skupin), (3) behaviorální (diskriminace v jednání se skupinami).“

Z toho vyplývá, že postoj je součástí předsudku, ale zároveň přívlastky komponentů odpovídají třem dimenzím postoje. Uvedené komponenty odráží v jaké rovině může být předsudek zkoumán, ale nevylučují, že předsudek je druh postoje. Na základě poznatků o tom, jak vzniká postoj a samotný proces kategorizace by se tedy dalo říct, že opakovaný postoj se může stát předsudkem. Stejně tak jako předsudek může být součástí postoje, v podobě hodnocení, založeného na hodnotách determinační skupiny.

---

⁹ Citováno podle Průcha, J. 2007. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál, s. 67.

¹⁰ Citováno podle Průcha, J. (2007: 69)

2. 2. 2. Teorie předsudku

Existuje několik teorií vývoje a průběhu předsudku. Jejich obsah se liší ve vysvětlení původu utváření předsudků a aspektů, jež je ovlivňují. Faktory ovlivňující předsudky jsou trojího druhu a jak to tak bývá, vzájemně se ovlivňují a doplňují. Obecně jde o aspekty související s osobností jedince (povahová struktura), se sociálním prostředím (společenská pravidla a zvyklosti) a meziskupinovými faktory (internalizace vlivů sociálního prostředí). V této podkapitole se budu věnovat více vlivu povahové struktury. Další dva pouze nastíním, protože se jejich kontext vztahuje k stereotypu, jak vysvětlím později.

Aspekt osobnosti jedince byl nejdříve vyjednáván s jeho biologickou podstatou, kdy předsudečné chování bylo biologickým pudem jedince chránit své genetické informace, což bylo následně vztáhnuto i na obranu teritoria (Hayesová 2007).

Taková odpověď byla logicky považována za nedostatečnou a pohled se upřel na jeho psychologickou povahu s různým propojením sociálního prostředí a meziskupinového faktoru.

V této rovině se odpověď hledala v situacích, kdy je jedinec vystaven emočnímu napětí. Strach a úzkost v lidské mysli nastartuje režim, aby se měl na pozoru. Tím pádem všude vidí možné ohrožení své existence. Pokud je hrozba reálná např. v podobě ztráty zaměstnání, pak svůj strach, ale i agresi přemísťuje na druhé, potencionální konkurenty. S pocitem ohrožení v sociálním prostředí pracuje Sherifova¹¹ teorie konfliktu. Podle ní dvě skupiny v rámci jedné společnosti soupeří při usilování o stejné cíle. Předsudek, v této situaci soutěže, spočívá v nerovném postavení aktérů, pokud jedna skupina disponuje výsadami, které se druhé skupině nedostávají. Navíc má privilegovaná skupina představu o své nadřazenosti, natolik zakotvenou, že ji institucionalizovala ve formě diskriminace.

Agrese i strach fungují stejně v případě frustrace z potlačení emocí. Adornova teorie o autoritářské osobnosti je jedním z případů potlačení. Hayesová (2007:123):

„T. W. Adorno a jeho kolegové (1950) tvrdí, že základem lidských předsudků je určitý typ osobnosti. Díky výchově inklinují jisté typy lidí k předsudkům vůči vnějším skupinám.“

---

¹¹ Nalezeno v Hayesová (2007:125).

Jde o to, že během tvrdé výchovy se nahromadí potlačené emoce, které vedou k frustraci. Takový jedinec si frustrace vybíjí na zástupných objektech.

Tyto stavy emočního napětí vedou k projekci svých vlastností, se kterými se neumíme nebo nechceme vyrovnat, do vlastností druhých. Nebo-li najdeme si „obětního beránka“.

Ovšem také to souvisí s konformizací jedince s postoji společnosti. Jedinec se přizpůsobí modelu, který je společností schvalován či prosazován. V rámci sociální konformity podle H. C. Kelmana působí tři procesy, ve kterých vlastní názor hraje různou roli, citováno podle Hayesová (2007:54):

„Vyhovění – jdeme s davem, ale neměníme své vlastní názory. Internalizace – souhlasíme s tím, že názor většiny je správnější. Identifikace – změním své názory či stanoviska, abychom se podobali nějaké jiné osobě, kterou respektujeme či obdivujeme.“

2. 2. 3. Vztah předsudku a stereotypu

Druh vzájemnosti je dán opět úhlem pohledu. Obecně jsou předsudky a stereotypy považovány za téměř identické, protože fungují za stejným účelem porozumět realitě a zjednodušit si orientaci v ní. Bylo řečeno, že stereotyp je kognitivní složkou předsudku. Tudíž mají společné to, že jsou výsledkem kategorizace a hodnocení.

Pokud bereme předsudky jako druh postoje, v tom případě je na předsudek usuzováno na základě stereotypního názoru, v něm obsaženého. Předsudky se zakládají na zobecněném přesvědčení. Toto přesvědčení je chybné, protože je generalizované, postrádá kritické zhodnocení, a proto je předsudek iracionální. Stereotyp může být pozitivní i negativní. Předsudek je povětšinou negativní. Předsudkem si člověk hájí svůj postoj a jako obranu si bere na pomoc stereotyp. Rozdílná může být intenzita přítomnosti vnitřního pocitu, se kterým se v praktickém výzkumu nedá kvalitně pracovat. Proto budu dále v teoretickém úvodu pracovat s pojmem stereotyp.

2. 3. Stereotyp

Stereotyp je obecně chápán jako opakující se tvrzení. Termín stereotyp uvedl do sociálních věd jako první sociolog Walter Lippmann v roce 1922. Jeho pojetí stereotypu parafrázuje mnoho autorů, u nás např. Vaňková et. al. (2005:84):

„Mínil jím schématický a jednostranný obraz nějaké věci či jevu v lidském vědomí, vznikající díky zprostředkované, tradované zkušenosti a osvojený většinou dříve, než člověk daný jev sám osobně pozná.“

Velmi podobnou definici psychologa Milana Nakonečného nalézáme u Průchy (2007:67):

„Stereotypy jsou mínění o třídách individuí, skupinách nebo objektech, která jsou v podstatě šablonovitými způsoby vnímání a posuzování toho, k čemu se vztahují; nejsou produktem přímé zkušenosti individua, jsou přebírány a udržují se tradicí.“

Stereotypy jako představy a názory přejaté ze sociálního prostředí jsou sociálním produktem (Uhlíková¹² 2001). Pokud se ujmou ve vědomí, pak se stanou rezistentními, vůči následujícím zkušenostem, které nezapadají do předem ustanovené představy.

Kognitivní a psychologičtí antropologové považují sociální stereotyp za druh mentální reprezentace tříd lidí, přičemž pro jeho vznik se inspirovali teorií schémat. Teorie schémat pracuje s pojetím kategorizace, jak bylo uvedeno v podkapitole 2.1.1. této práce, přičemž kategorizace informací mozek uskupuje do paměťových struktur. Tento princip byl do antropologie zapracován v kontextu kulturních zkušeností. Při vnímání a hodnocení objektu vycházíme ze schémat, která vznikla ze zkušeností, které se enkulturací jeví jako typické. Schéma se vytváří a posiluje v rámci kultury. Co do odůvodnění vlivu se ztotožňují se Soukupem (2004:571):

„Protože v každé kultuře existuje normativní řád a obecně uznávané vzorce chování, v průběhu sociální interakce je v myslích jednotlivců posilován typický model skutečnosti a společná schémata.“

---

¹² Uhlíková L. 2001. Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In: Toncrová, M., Uhlíková, L. (eds.). 2001. *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, s. 49-54.

V důsledku předešlého by jednoduší definice stereotypu ze sociokulturního pohledu mohla znít asi takto: „Stereotypy jsou zjednodušené popisy kulturních rysů jiných skupin, o jejichž existenci je klasifikující skupina přesvědčena“ (Eriksen 2008:319). Přičemž vznik stereotypu podporuje různorodá společnost, kde existuje více kultur.

2. 3. 1. Význam a funkce

Stereotyp jako výsledek klasifikace je kategorií, která má logicky vytvořit hranice či škatulku pro snadnou orientaci. Stereotyp v rámci jednání s lidmi nám poskytuje nejen zjednodušení při zařazení, ale také spolu s tímto pojmenováním přináší „návod“, způsob chování. A to jak způsob chování, které „pravděpodobně“ můžeme očekávat od objektu, tak i způsob chování, jak jednat s objektem.

Stereotyp jako pojmenování obklopující reality, má význam v samotném uspořádání světa. Zmíněná funkce orientace se týká i našeho postavení v něm. Jeho význam pak spočívá v pocitu jistoty v nepřehledném a komplikovaném světě.

Stereotyp je jeden ze způsobů vytváření hranic. Hranice mají oddělovat jedno společenství od druhého, aby bylo jasné, kdo tam patří a kdo ne. Tím se snaží o eliminaci cizího, které je potencionální hrozbou narušení řádu. Udržení řádu navozuje pocit jistoty, že věci jsou na správných místech, a ospravedlnění, že tak to má být.

Stereotyp jako kriticky nezhodnocené přesvědčení ovlivňuje naše vnímání skutečnosti i v míře její pravdivosti, protože neobjasňuje pravdivou povahu faktu.

V meziskupinovém kontaktu, který probíhá v mezích konfliktu, má stereotyp význam oprávnění nepřátelského postoje.

Funkcí kategorizace je v našem komplikovaném světě rychle se orientovat a nalézat souvislosti s tím, co se děje, kdo je za to zodpovědný. Pro všechno zlé co se nám děje, co nás frustruje, hledáme odpovědného činitele. A protože víme, že nic se neděje samo, nalzáme si činitele v nejbližším možném cíli. Cílem je skupina, se kterou jsme v kontaktu, a která se od nás odlišuje. Výběr tohoto „obětního beránka“ spočívá v tom, s kým jsme v kontaktu a jaký postoj k němu má naše referenční skupina.

2. 3. 2. Vývoj stereotypu

Stereotypy vznikají nejvíce tam, kde je nedostatečná informovanost, což se týká převážně vztahů, které nejsou založeny na přímém kontaktu. Pro tuto práci je ale směrodatný přímý kontakt. Přímý kontakt probíhá několika způsoby. Jedním způsobem je nepřímý-přímý kontakt, kdy jednání mezi skupinami probíhá v nadosobní rovině. Tím je myšlena převážně politická a mediální reprezentace. Tyto informace jsou zkrácené svým úzkoprofilovým zaměřením. Přesto představy a hodnocení o „druhé“ skupině v rovině politické, jsou vztáhnuty na celkové představy o té skupině.

Vskutku přímý kontakt pak probíhá v rámci interakce jedinců, ale zde nesmíme zapomenout odlišit, v jakém postavení se jedinec nachází. Zda-li se interakce odehrává v rámci jeho skupiny s jedincem cizí skupiny, jež není v převaze, nebo je naopak on v prostoru druhé skupiny cizincem. Oba dva případy kontaktu mají vliv na vývoj podoby stereotypu, přičemž se aspekty kontaktu dále větví.

Uvedené faktory platí pro oba typy, ale začneme u interakce, kdy jedinec je cizincem. Povahu kontaktu ovlivňuje oblast a délka kontaktu. Tím je myšleno, zdali se jedná o kontakt dlouhodobý nebo náhodný a tedy krátkodobý. Jestli kontakt, na základě kterého se utvořil, potvrdil nebo vyvrátil stereotyp, probíhal v zaměstnání, kde je více podpořeno konkurenční prostředí. Nebo se postoj jedince odvíjí z kontaktu při neformální události (večírky, volný čas), kde by prostředí nemělo být tak konkurenční. Jiná pravděpodobná oblast kontaktu může plynout z jedincovy identity. Jedná se například o náboženství, kdy se jedinec i v cizí zemi může cítit v takto vymezeném prostoru jako doma. Logicky dochází ke kontaktu v místě bydliště. Obzvláště pokud jedinec nebydlí v bytě či domě sám, tak vývoj stereotypu je živější.

Dále zde hrají roli osobnostní rysy jedince. Vedle již zmíněných povahových struktur je zde řeč o věku, vzdělání, kdy se předpokládá, že mladší a vzdělanější lidé budou tolerantnější. Důvodem jsou předpoklady, že s rostoucí úrovní vzdělání se snižuje pocit nejistoty a prohlubuje se kritické zhodnocení (Allport 2004). Vliv věku se vztahuje k rozvoji předsudku. Rodina v rámci výchovy nám předává jisté postoje a názory, ale v průběhu života dochází k proměně referenční skupiny. Dochází k tomu, že názory našich vrstevníků nebo současných přátel budou pro nás důležitější. A tolerantnější přístupy či názory mohou být také v jistém věku jakousi formou revolty proti „zastaralým“ názorům rodičů.

S rozvojem postoje a podoby stereotypu souvisí právě to, zda-li je jedinec vybaven názorem povrchním nebo hluboce zakořeněným. Je-li stereotyp slabý, pak by jedincova

zkušenost se skupinou měla být impulsem ke změně. Pokud oplývá jedinec silným předsudkem, tak jakákoli opačná zkušenost bude posuzována jako výjimka týkající se pouze jedné osoby, ale stereotyp vztahující se ke skupině bude trvalý.

Vývoj stereotypu optikou kontaktu jedince na domácím hřišti s tím druhým je jasně ovlivněn právě pocitem, že je doma. Vnímání se liší v tom, že faktory kontaktu, ač jsou pro oba případy totožné, tak pro domácího může mít hlubší emocionální podstatu. Další věc je, že hlediska kontaktu jsou často produktem samotné domácí skupiny. K přímému kontaktu, od něhož se bude vyvíjet stereotyp, musí mít nejdříve k dispozici rozmanitost, ale také nezanedbatelnou početnost, protože kde nic není, ani čert nebere. Pokud je to stejné a nijak to nevybočuje, není co řešit.

Nicméně kulturní různorodost a početnost lidí nejsou jediné aspekty, které při kontaktu vstupují do hry o stereotyp. Dalšími spoluhráči jsou společenské postavení aktérů a prostředí, kde „hra“ probíhá. Stereotypy se pravděpodobně nebudou (nebo alespoň ne negativní a v silné podobě) vyskytovat v rovnostářské atmosféře, kde příslušník menšiny má stejné postavení a vztah všech lidí je založen na kooperaci. Takový případ by byl ideální, leč v měřítku státu lehce utopistický.

Druhý extrém, který již není tak utopistický, se odehrává v segregovaném prostředí, kde příslušník menšiny má nižší postavení. Takový vztah můžeme vidět i v českém prostředí na příkladu postojů Čechů k Romům, kdy etnické stereotypy (např. Cikáni kradou) jsou navíc společensky zakotvené. Společenské postavení příslušníka menšiny může být i vyšší, na rozdíl od vztahu kontaktu, který se v moderní společnosti rozvíjí na konkurenční bázi.

V případě interakce jedince „doma“ vůči jedinci cizinci bychom jako jeden z důležitých faktorů měli reflektovat, zda-li mají „domácí“ již nějakou předchozí zkušenost se skupinou, z níž pocházejí „cizí“. Zkušeností je myšlen zážitek jedince, i když byl samozřejmě hodnocen optikou předaných zkušeností.

Všechny výše zmíněné faktory povahy kontaktu se vyskytují v různých vzájemných variacích a poskytují vodítka pro interpretaci výskytu nebo naopak absenci stereotypu a celkového typu postoje.

Dále již nelze zamlčovat, že klíčovým slovem je etnický stereotyp, jak vyplývá z doposavad vyřčeného. Stereotyp jako prostředek při vymezování hranic, stejně jako schématická představa o objektech se vztahuje k otázce identit jedinců a skupin. Přestože má člověk více sociálních identit, tak v rámci výzkumu se prvotně jednalo o identitu etnickou potažmo identitu národní příslušnosti.

2. 4. Etnický stereotyp

Vzhledem k tomu, že etnický stereotyp je specifickým druhem stereotypu, tak mnoho charakteristik sdílí se svou „obecnou“ variantou. Podívejme se na okolnosti etnického stereotypu, které se vztahují k jeho diferencím nebo přímo k výzkumu.

Etnický stereotyp je druhem sociálního stereotypu, který se liší od „běžného“ stereotypu tím, ke komu se vztahuje. Neboli slovy Kaderky a Karhanové (2002:6): „Etnický stereotyp můžeme charakterizovat jako verbálně vyjádřené přesvědčení o etnické skupině lidí, které sdílí větší skupina lidí.“ Přičemž tato přesvědčení skupiny se tvoří na základě odlišnosti objektivních prvků obsažených v etnicitě. Subjektivní prvky hrají roli spíše při posuzování a hodnocení skupiny jedincem dle toho, co je pro něj významné.

Z procesu identifikace vyplývá, že jsou dva druhy stereotypů – heterostereotyp (představa o druhých) a autostereotyp (představa o nás). Z etnografického hlediska se k vlastnostem těchto stereotypů vyjádřila Krekovičová (2001:23)¹³:

„Etnické/národní auto – aj heteroobrazy vystupujú často iba ako zástupné. Ich korene nezriedka vychádzajú zo sociálnych, konfesionálnych alebo kultúrnych rozdielov medzi porovnávanými skupinami (etnikami) a spätne sa proklamujú ako národné či etnické.“

Zde se ukazuje, že představy mohou vzniknout i z podnětu subjektivních prvků, které se posléze ospravedlní objektivními prvky. K tvorbě auto/heterostereotypů přispívá svou troškou do mlýna i Uhlíková (2001:49)¹⁴:

„Autostereotyp a heterostereotyp se navzájem podmiňují. Obraz o sobě samém – svůj autostereotyp, vytváříme porovnáním sebe sama s jinými nebo jej manifestujeme nepřímo prostřednictvím obrazu „jiných“ (Róm je líný – Čech se cítí být pracovitý). Vzájemná podmíněnost auto- a heterostereotyp vykazuje známé pravidlo: téměř každý negativní heterostereotyp je současně myšlen (i když někdy nevědomě) jako pozitivní autostereotyp.“

---

¹³ Krekovičová, E. 2001. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In: Toncrová, M., Uhlíková, L. (eds.). 2001 *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, s. 17-32.

¹⁴ Uhlíková, L. 2001. Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In: tamtéž, s. 49-54.

Podmínění obou stereotypů je logickým vyústěním identifikace, přičemž „zrcadlení“ vlastností se ponejvíce vyskytuje při kategorizování sousedů.

Etnické stereotypy, jakožto schématické popisy kulturních odlišností, vznikají v rámci identifikace. Tudíž konkrétní odlišující se prvky jsou stejným dynamickým systémem jako ten, na jehož principu funguje systém etnicity. Proto budou uvedeny ty nejčastější. Přesto, že se o stereotypěch předpokládá, že jsou trvalejšího rázu, etnické stereotypy se mohou proměňovat spolu se změnami ve společnosti.

Dnešní doba díky technice, migracím a globalizaci úžeji propojuje svět meziskupinovými kontakty, navíc se informace stávají dostupnějšími. Přesto etnických stereotypů je stále dost.

Svou roli v tom hraje i historie. Jedním z prvků, na kterých může proběhnout identifikace, je společný původ. Někdy to nabírá podoby až mýtu, tudíž i etnická představa má svůj „historický počátek“. Změnou společnosti modernizací sice dochází ke změně představy, ale vychází z původní verze. Druhá možnost je také ta, že ke změně představy nedojde, protože vlivem pocitu nejistoty se k zavedené „historické“ představě lidé upnou jako k jistotě.

Důležitým kritériem při vnímání vztahu k odlišné skupině je jazyk. Zajímavou roli jazyka vidí slavista Antonín Měšťan. Na základě vtípů o jazycích sousedních národů, poukázal na vztah stereotypu a emotivní stránky jazyka. Emotivnost souvisí s tím, jak posuzují národy jazyky druhých. Mohou být považovány například za neharmonické, směšné až nepříjemné. Podle toho, jak posuzují jazyk, tak stejné kvality přisuzují příslušnému národu (Měšťan 1995)¹⁵. Což se nijak nevylučuje se spojitostí jazyka a kultury. Jazyk jako součást kultury spoluutváří realitu a je tedy tak mantinelem pro kategorizaci a hodnocení zkušeností. Z pohledu Sapir – Whorfovy hypotézy: „jazyky nejsou natolik podobné, aby mohly prezentovat stejnou společenskou realitu. Není to stejný svět opatřený různými nálepkami.“¹⁶ K problematice nálepky se též vyjádřil Allport (2004:204): „substantivum abstrahuje z konkrétní reality jeden rys a sestavuje jiné konkrétní reality pouze s ohledem na tento jediný rys.“

Etnický stereotyp tak může mít podobu takové nálepky. Vysvětlení pro toto tvrzení nalézáme u Granta a Holmese (1981:114):

---

¹⁵ Mestan, A. 1995. The Czech stereotype of Czechs compared with the Czech stereotype of Poles. In: Walas, T. (ed.) 1995. *Stereotypes and Nations*. Cracow: International Cultural Centre, s. 35-44.

¹⁶ Čerpáno z přednášek Lingvistické antropologie.

„Awareness of a person's ethnicity appears to increase the likelihood that he or she will be characterized by stereotype traits even when the person is known to be characterized by traits completely unrelated to this stereotype image.“¹⁷

Domnívám se, že toto tvrzení by se v praxi spíše potvrdilo u skupin vzájemně vzdálených, s minimálním kontaktem. Mohlo by se vyskytovat při prvním dojmu krátkodobého kontaktu. Nicméně předpokládám, že při dlouhodobém, opakovaném kontaktu budou osobnostní rysy převažovat, a tak se etnická nálepka „rozmaže“.

Stejně jako jazyk má důležitou roli při klasifikaci těch „druhých“, tak podobnou roli mají hodnoty. Hodnoty jsou kritéria podle, nichž posuzujeme chování a jednání. Každý člověk má své osobní hodnoty, záleží na osobních preferencích důležitosti. Takzvaný žebříček hodnot je poskládán ze „šprušlí“ (stupíků), které poskytuje sociální prostředí. Jsou výsledkem vzniku společnosti a působících vlivů na proměnu společnosti. Vlivy jsou variabilní stejně tak jako jejich intenzita. Hodnoty tak mohou být formovány náboženstvím, geografickými podmínkami, historickým vývojem a dalšími, přičemž jako zastřešující vidím kulturu. Hodnoty jsou předávané systémy vlastností norem, zvyklostí a veškeré kategorizaci. Jsou tedy produktem společnosti a její kultury. Hodnocením objektu etnickým stereotypem se tak vlastně dopouštíme etnocentrického pohledu. To, co je nemorální, nesprávné pohledem hodnot jedné kultury, nemusí mít stejnou hodnotu v kultuře jiné.

Vedle významů a funkcí, které byly uvedeny v rámci vymezení stereotypů, se etnický stereotyp dle D. Piontek¹⁸ vyznačuje funkcí, která se podobá významu ospravedlnění patologického nepřátelství, ale obsahuje v sobě navíc ideologický charakter. Citováno podle Labischová (2005:9):

„*Pragmatická funkce.* Stereotypy jsou užívány k politické propagandě, je s nimi operováno podle konkrétních politických potřeb (rozlišení „přítel – nepřítel“). Stereotypy se stávají podkladem a nástrojem ideologické argumentace, naopak ideologie (každá ideologie má skupinový charakter) napomáhá vzniku a upevňování stereotypních obrazů.“

---

¹⁷ Povědomí o etnicitě jedince se projevuje zvýšenou pravděpodobností, že on nebo ona budou charakterizováni rysy stereotypu, dokonce i když je osoba známa charakteristickými rysy, jež jsou zcela v rozporu se stereotypním obrazem. (pracovní překlad autorky)

¹⁸ K citování z druhé ruky jsem se musela uchýlit z důvodu neznalosti polského jazyka.

V takovém případě je stereotyp negativní, uměle konstruován v rámci nacionalismu. Tato funkce se v praxi může projevit jak u budování národa, tak i v rámci institucionalizace negativního postoje (diskriminace apod.). Etnický stereotyp je tedy využíván k posílení identifikace, přičemž z její povahy se jako příznačnější jeví označení národní stereotyp.

2. 5. Národní stereotyp

O národním stereotypu je řeč, když je využíván mezi skupinami, které se sami označují jako národ. Národní stereotyp je nástrojem potvrzení hranic, k jejichž odůvodnění jsou využívány kulturní rozdíly. Politické zneužívání kulturních odlišností spěje k formování umělých kulturních hranic, což odporuje dynamické vlastnosti kultury.

Eriksen (2007:67) doslovně napsal: „Tím, co v praxi hraje tak významnou roli, není to, jaké objektivní kulturní rozdíly mezi skupinami (či snad v jejich rámci) existují, ale to, jaké mezi nimi existují vzájemné vztahy.“ Národní stereotyp v politické rovině odhaluje postavení národní kolektivity ve vztahu s ostatními zeměmi. Tudíž politický záměr národní kulturní identity, ale i pocit přináležitosti k národní identitě se bez národního stereotypu neobejde.

Národní stereotyp jako představa určité skupiny vyjadřuje přesvědčení o určitém charakteru skupiny – národa. Otázkou je, zdali existuje národní charakter jakožto soubor charakteristických specifik všech jeho členů. Je to vůbec možné, když v rámci národa existují lidé, jejichž vlastnosti se utvářejí na základě rozmanitých důvodů a navíc společnost prochází dynamickým vývojem? Někteří autoři vzdali pojem národního charakteru a přiklání se spíše k národní identitě. Nicméně otázkou je, zda-li lidové modely lidí pracují s něčím jako národní charakter nebo povaha.

2. 5. 1. Národní povaha

Národní povaha je připisování souboru vlastností svému nebo jinému národu. Z tohoto důvodu jej někteří pojímají jako druh národního stereotypu. O pochybnostech existence hovoří Petr Rákos, který národní povahu shledává jako součást obrazu (image) národa. Rákos (2001: „Toliko však „imago atributorum“, obraz *vlastností* národa je to, co bychom mohli nazvat „národní povahou“. Tím, že pro identifikaci s národem je důležitý pocit člověka, tak jasně vystupuje i psychologická podstata národní povahy. Vědecké bádání, které se chce věnovat zkoumání národní povahy, musí vedle psychologického

zkoumání zapojit i hlediska historického vzniku společenství a v neposlední řadě kulturologickou perspektivu.

V českém prostředí je znám E. Chalupný, který zkoumání národní povahy rozděloval na sociálně-psychologické, jež bylo zastoupeno mentalitou a sociologické postihovalo objektivní složky kultury (Havelka 1999).

Sociologickou perspektivu charakteru společnosti zkoumal Riesman na příkladu americké společnosti. Charakter byl zde vnímán jako společensky a historicky podmíněná výbava člověku při jeho jednání s lidmi a přístupu k světu (Riesman 1968). Podle Havelky (1999:90)

„Mentalita, která sama o sobě není ničím více než duchovním, psychickým a afektuálním postojem, se zde ukazuje v té podobě, již je možné reprodukovat jako základní – ať už vědomou anebo (a to obzvláště) nevědomou – a v jednotlivých historických údobích odlišnou – *matrici* kolektivního jednání ve světě a kolektivního rozumění světu. Odpovídá kolektivním hierarchizacím hodnot a představuje takový řád prožívání emocí, takové formy reakcí, orientací a způsobů hodnocení, jež jsou pro lidi určité doby, určitého kulturního, geografického, sociálního či politického prostoru typické.“

Na základě toho lze usoudit, že v lidovém modelu národního stereotypu se projeví národní povaha skrze vnímání odlišnosti mentalit a hodnotových orientací. Co bude lidmi používáno jako formička pro posuzování a hodnocení zkušeností či druhých lidí, značí o důležitosti a hodnotě pro posuzovatele.

3. Metodologie

Výzkum probíhal ve dvou rovinách. Tato práce je výsledkem analýzy dat, které byly zjištěny dílem kvalitativním výzkumem a dílem studiem literatury. Teoretické poznatky čerpané z literatury byly uvedeny v teoretickém úvodu. Následující studium literatury se týká poznatků z již provedených výzkumů. Tyto výzkumy neměly vždy identická témata s mnou provedeným výzkumem, ale vyskytují se v nich cizinci coby respondenti. Proto poznatky těchto výzkumů považuji za přínosné, jednak jako doplňující informace z praktického života a dále jako možnost srovnání s daty sesbíranými v rámci terénního výzkumu.

Kvalitativní výzkum se opírá o data, získaná v průběhu zúčastněného pozorování zkoumaných objektů. Objekty jsou lidé a jejich sociální realita, proto se pozorování odehrává v prostředí a při situacích, kde se zkoumaná problematika vyskytuje v nenavozeném tedy přirozeném stavu. Toto pozorování probíhá v delším časovém úseku, pokud možno v co nejintenzivnějším kontaktu s jedinci, jež zkoumá.

Do terénu se nevstupuje s již vypracovanou teorií, nýbrž se zde uplatňuje induktivní logika. Shromážděná data se analyzují a teprve jejich interpretace, jež bere v potaz sociální kontext situací, poskytuje výzkumníkovi podklad pro možné hypotézy či teorie. Zúčastněné pozorování se však neomezuje na pouhé pozorování, ale zahrnuje všechny techniky sběru kvalitativních informací, pokud jsou ovšem aplikovány v kontextu participace. Patří sem především

- pozorování
- interview se zkoumanými osobami
- interview s informátory
- analýza osobních dokumentů, ale i
- sama participace, sebereflexe výzkumníka, jak tuto participaci prožíval (Disman 2007). Z uvedeného výčtu jsem použila pozorování, které bylo zúčastněné, protože jsem s nimi trávila volný čas. Dále jsem samozřejmě použila interview jak s cílenými otázkami, tak v průběhu budování vztahu. Interview s informátorem mi sloužilo jak k potvrzení mých pozorování, tak k zjištění chování zkoumaných osob v pracovním prostředí.

K výzkumu jsem přistoupila s následujícími výzkumnými cíly:

Jaké jsou postoje cizinců k Čechům?

Co si myslí o Češích z hlediska jejich povahy?

Co cizince ovlivňuje v názorech na Čechy?

Proměnil se jejich názor pod vlivem života v ČR?

Projeví se v jejich názorech národní stereotyp?

3. 1. Průběh výzkumu

Předmětem výzkumu jsou jako hlavní aktéři cizinci, proto se výzkum odehrával v prostředí jejich nejvyššího výskytu a tím je nadnárodní firma v Praze. Pro svůj výzkum jsem si vybrala firmu, která zajišťuje IT podporu do 42 zemí, proto její zaměstnanci jsou z velké části zahraniční pracovníci, protože k výkonu práce je třeba jazykového vybavení na velmi dobré úrovni.

Primárním cílem nebylo zjistit jejich jednání v prostředí firmy, proto si nemyslím, že by bylo výrazným nedostatkem to, že jsem ve firmě nebyla zaměstnána. K navazování kontaktů s těmito pracujícími cizinci jsem se dostala přes svého informátora, který ve firmě pracuje a jako jeden z mála je Čech, ovšem s vlastní výjimečností.

Můj informátor totiž žil 5 let v Německu, od 12-ti let do 18-ti let svého života. Strávil tam, dle mého názoru důležitou část etapy formování své identity. Má zkušenost s jednáním lidí německé národnosti v jejich prostředí. Má osobní zkušenosti, které vyplývají z postavení cizince. A co je nejdůležitější, byl při podávání informací schopen se oprostít od hodnotících charakteristik.

Do společnosti jsem byla mým informátorem uvedena v říjnu roku 2007, ale k hlubšímu navazování vztahů docházelo od února 2008. Od dubna, kdy jsem si ujasnila téma diplomové práce, jsem je pozorovala, jak se vyjadřují nejen o Čechách, ale i o jiných národnostech. Tedy jednou z mých hlavních technik sběru dat se stalo pozorování chování jedinců při různých formálních i neformálních setkání (pracovní večírky, narozeninové oslavy, běžná setkání po pracovní době apod.).

Sbírání dat pomocí techniky polostandardizovaných rozhovorů se však konalo až od konce dubna do poloviny června roku 2009. Domluvení termínů pro vedení rozhovorů bylo zkomplikováno pracovním zatížením respondentů. Rozhovory byly většinou nahrávány. Pokud respondent nesouhlasil s nahráváním, byly pořizovány zápisky. Na počátku výzkumu jsem chtěla využít techniky řízené diskuse tzv. focus group, od které jsem si slibovala porovnání názorů a postojů jednotlivých respondentů, ale také vlastní sebereflexi, zda-li jsem při analýze dat nic neopomněla. Bohužel to ztroskotalo na skutečnosti, že bylo nemožné sladit časové možnosti jednotlivých respondentů. Z toho

důvodu jsem při analýze a následné interpretaci využívala poznatků z výzkumů jiných autorů.

Jednotlivé rozhovory byly tedy vedené na základě předem připravených strukturovaných otázek. Otázky jsem si pracovně rozdělila do tří okruhů: migrace, integrace a stereotypy; nicméně některé otázky se svým způsobem prolínají. Podoba otázek vycházela z pozorování a prostudované literatury. Otázky byly orientačním odrazovým můstkem, protože odpovědi respondentů vyžadovaly pružný styl následných otázek. Seznam výchozích orientačních otázek je přiložen na konci práce v příloze.

Při zpracování výzkumu jsem vycházela z interpretativní analýzy.

3. 2. Respondenti a role výzkumníka

Jako respondenti byly vybráni zahraniční pracovníci proto, že jsem předpokládala hlubší kontakty než u turistů. Pokud jsou terénem jejich postoje a jednání, pak je důležitá jejich znalost a míra začlenění. Z tohoto pohledu bylo tedy kritériem výběru, aby zde žili, což splňují právě zahraniční pracovníci.

Konkrétní jedinci byly vybráni jako respondenti ti, kteří byli ochotni spolupracovat. Uvědomuji si, že respondenti nejsou reprezentativním vzorkem také proto, že není zajištěna rovnováha mezi počtem mužů a žen. Přes veškeré mé snahy je z celkového počtu 17-ti respondentů pouze 5 žen. Důvodem je také fakt, že v oblasti IT je celková nerovnováha žen a mužů.

V seznamu respondentů, přiloženém na konci práce v přílohách, jsou uvedeny dílčí informace, které byly pro výzkum podstatné. Podstatnými informacemi byla doba, jak zde dlouho žijí. Odpověď ve vztahu s jejich celkovou výpovědí, pak poskytovala vodítko k interpretaci postojů.

Původním kritériem měla být i národnost respondenta (od každé národnosti bylo aspoň 4 respondenti). Bohužel to se též nepodařilo právě kvůli již zmiňovanému problému s volným časem respondentů. Výsledkem je, že rozložení národností respondentů je následující: bulharská, srbská, anglická, irská, italská a rumunská po jednom respondentovi; polskou národnost uvedli 2 respondenti; slovenská národnost čítá 5 respondentů a 4 respondenti jsou německé národnosti.

3. 3. Problémy a etika výzkumu

Hlavním problémem výzkumu byl nedostatek času. Kvůli pracovnímu vytížení respondentů jsem nemohla provést výzkum v takovém rozsahu, jak bych si představovala. V předešlých výzkumech byly etnické stereotypy zkoumány pomocí dotazníků na bázi lingvistických opozic. Bohužel bylo nad síly jednotlivce provést tyto testy a jejich analýzy zároveň s kvalitativním výzkumem v tak krátkém čase.

Většina rozhovorů byla vedena v češtině, ale respondentům byla nabídnuta možnost odpovídat v angličtině či němčině, čehož využili tři respondenti. K zajištění co nejpřesnějšího porozumění mi v německém jazyce pomáhal můj informátor. Nemohu říci, že by má angličtina byla na excelentní úrovni, proto analýza rozhovorů provedených v tomto jazyce mi trvala déle a pro pořádek jsem pracovní překlady konzultovala s dalšími dvěma lidmi.

Nedomnívám se, že by mým osobním vztahem s mnoha respondenty a mou českou národností došlo ke zkreslení ve smyslu, že by se mi chtěli zavděčit jako kamarádce, nebo mě nechtěli urazit jako Češku. Toto zkreslení jsem se snažila eliminovat opakovanými rozhovory i neformálního charakteru. Přátelský vztah naopak přispěl k tomu, že věděli, že mi mohou říci i tzv. nelichotivé informace.

Etiku výzkumu jsem dle mého neporušila tím, že jsem kontakty vybuodovala na základě přátelství, protože mým úkolem není soudit, ale porozumět. Zároveň všichni respondenti věděli o mém záměru výzkumu a souhlasili s mým dalším setrváním v jejich prostředí. Vzhledem k přátelskému vztahu jsem se dozvěděla mnoho osobních věcí, pokud byly vskutku osobní neuváděla jsem je, i když plná jména respondentů nejsou zveřejňována. Vzhledem k úzkému propojení ve skupině respondentů jsem se rozhodla neuveřejňovat ani jejich iniciály.

4. Migrace, integrace

Jak již bylo řečeno migrace proměňuje skladbu obyvatel a s lidmi přicházejí nové poznatky a postoje. Pro interpretaci jednotlivých postojů je třeba znát, v jakém prostředí se respondenti vyskytovali. Zda-li mají i jiné zkušenosti s pobytem v jiných zemích, ale také jejich důvody a podmínky migrace.

Integrace navazuje na stav migrace a v rovině procesu je tak jeho součástí. Primárním cílem jsou okolnosti jednotlivých respondentů, ale pro ucelený pohled bude uvedeno migrační a integrační prostředí v ČR.

Vzhledem k tomu, že se zde jedná o pracovní migraci, kdy respondenti jsou skoro všichni občany států EU, nebude se věnovat rozsáhlému popisu problematiky migrace a integrace cizinců z tzv. třetích zemí (otázka víz, procesů žádání, ani popisem povinností jednotlivých zainteresovaných institucí atd.).

4. 1. Mezinárodní pracovní migrace v ČR

Česká republika jako samostatný stát prošla dynamickým vývojem v oblasti zahraniční pracovní migrace. Obzvláště v druhé polovině 90. let 20. století se ČR jevila jako perspektivní migrační země s velkou poptávkou po levné pracovní síle, která se rekrutovala ponejvíce z řad občanů Slovenské republiky, dále z bývalých států Sovětského svazu a Ukrajiny, posléze přispěli k podstatným číslům ve statistikách i lidé vietnamské národnosti. V té době převažoval krátkodobý druh pobytu, nicméně počty cizinců s dlouhodobým pobytem přibývaly. Česká republika do té doby neměla moc zkušeností s politickými koncepcemi, jež by upravovaly a vymezovaly celý proces migrace (Uherek 2005).

Současná situace pracovní migrace ČR se odvíjí od několika faktorů. Prvním je členství v EU, čímž se česká vládní politika zavazuje dodržovat směrnice Rady Evropy a právní akty přijaté Evropskou unií. Dalším faktorem je ekonomická situace, kdy v rámci probíhající ekonomické krize se snižuje poptávka po nekvalifikované pracovní síle. Bez ohledu na ekonomickou krizi se ČR potýká s nedostatkem kvalifikované pracovní síly a odlivem „mozků“.

Migrační politika ČR musí být v souladu s migrační politikou Evropské unie, která uznává potřebu chránit lidská práva (azyl z důvodu humanitárních důvodů, diskriminace atd.), potřebu bojovat s nelegální migrací, ale také využít imigraci za účelem posílení

hospodářství a ekonomiky EU. Nebudu zde uvádět výčet zákonů a jejich znění, pouze bych upozornila na nějaké zajímavé části migrační politiky ČR.

V rámci legislativního rámce jsem v zákonech o pobytu cizinců našla speciální pobytový status „*povolení k dlouhodobému pobytu za účelem vědeckého výzkumu*“. Tato specialitka je potvrzením aktivní migrační politiky v rámci posílení ekonomiky, ale i prestiže v oblasti vzdělávací.

Dalším novým projektem je tzv. *Zelená karta*, jež je proaktivitou Ministerstva průmyslu ve snaze vyjít vstříc podnikatelům a právnickým osobám při hledání pracovních sil. Zelenou kartu bude vydávat Ministerstvo vnitra (jakožto hlavní instituce, zabývající se mezinárodní migrací) a má být jakousi náhradou klasického povolení k pobytu. Ovšem toto povolení se nebude týkat všech, pouze 12 zemí. Jde vcelku o elitářskou záležitost, protože statisticky nejpočetnější národnosti zemí mimo EU (Mongolsko, Vietnam) v seznamu chybí.

Aktivní migrační politika obsahuje i projekt nazvaný *Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků*, jehož snahou je opět přivést kvalifikované zahraniční pracovníky a natrvalo je i s rodinami integrovat do české společnosti. Ke dni 31. prosince 2007 se tohoto projektu zúčastnilo 888 účastníků, přičemž země jejich původu byly ponejvíce Ukrajina, Bulharsko, Bělorusko a Rusko. Nejčastěji pracují v oboru IT nebo technických směrech a administrativě.¹⁹ Dalo by se říci, že tento projekt může být pro migranty pull faktorem. I když s ohledem na politickou, ekonomickou a sociální stránku jednotlivých zemí nejčastějších účastníků si člověk nemůže být jist, zda-li byl silnějším argumentem odchodu push faktor či pull faktor.

Jisté je, že přírůstky počtu cizinců se s každým rokem zvyšují²⁰, což z České republiky činí imigrační zemi. Nejvíce je ČR cílovou zemí obyvatel východní a střední Evropy²¹, kdy ČR je v porovnání s těmito zeměmi povětšinou ekonomicky perspektivnější. Dalo by se říci, že se zde projevuje teorie neoklasické ekonomie.

Aktuální situace migrace ze strany vládní politiky je primárně zaměřena na získání pracovní, nejlépe kvalifikované, síly. V rámci společné evropské politiky je dalším cílem spíše zamezit nelegální migraci a obecně regulovat migrační tok. Dle demografů a

---

¹⁹ Zdroj: MV ČR 2008. *Zpráva o situaci v oblasti migrace na území České republiky za rok 2007*. Praha.

²⁰ Dle statistik Ministerstva vnitra k 31. 12. 2007 činil počet cizinců s povoleným pobytem 392 087 lidí.

²¹ Na předních příčkách statistik o počtu zaměstnaných cizinců jsou Slovensko, Ukrajina, Vietnam, Polsko, Mongolsko, Moldavsko, Bulharsko a Rusko. Zdroj: Mezinárodní pracovní migrace. Buletin 21, 2008, statistiky MPSV –SSZ, výpočet VÚPSV Milada Horáková.

sociologů nebude trvat dlouho, kdy stárnoucí populace bude potřebovat vzpruhu a řešením se stane udělat z cizince našince.

4. 2. Současný stav integrace v ČR

Nelze hovořit o začleňování, když není vymezeno, kdo má být objektem tohoto procesu. Definice cizince v obecné rovině zní přibližně takto. Cizinec je člověk, který nemá státní občanství daného státu, na jehož území se vyskytuje. Zákon platný v ČR hovoří o vymezení cizinců do dvou kategorií, přičemž jejich rozdělení se odehrává na základě podmínek vstupu a pobytu na území státu.

První kategorie jsou občané států EU a států, které jsou vázány Smlouvou o Evropském hospodářském prostoru. Tito lidé se mohou volně pohybovat a jejich pobyt není časově omezen, ani nejsou povinni žádat o oprávnění zůstat. Mohou žádat o potvrzení přechodného pobytu, pokud stráví po dobu delší než 3 měsíce a dále mohou zažádat o trvalý pobyt. Pro občany států EU platí dohoda o volném pohybu osob, nicméně zaměstnavatel musí nahlásit úřadu práce, že u něj pracují cizinci.

Druhá kategorie cizinců je tvořena občany tzv. třetích států, kteří jsou povinni žádat o krátkodobé pobyty (do 3 měsíců) na základě víza, přesahuje-li účel pobytu, pak si musí zažádat o vízum nad 90 dnů. Doba pobytu jednoho roku je ve znamení nutnosti zažádat o povolení k dlouhodobému pobytu, přičemž podmínkou je pracovní povolení. Udělení trvalého pobytu závisí na splnění požadavku nepřetržitého pobytu v délce min. 5let. K povolení trvalého pobytu se vztahuje novinka v podobě zavedení zkoušky z českého jazyka, kterou vládní politika považuje za významný integrační prvek²².

Integrační úsilí ze strany vládní politiky a státu je dle Koncepce integrace cizinců na území ČR²³ spíše zaměřena na cizince druhé kategorie s dlouhodobým či trvalým pobytem. Snahou je cizince začlenit v dimenzích hospodářské, sociální a kulturní. Je otázkou, jak na to. V koncepci je řečeno, že političtí představitelé státu přesně neví jak konkrétně postupovat při integraci, ale budou se snažit v rovinách právního postavení, přístupu na trh práce, přístupů ke vzdělání, zejména jazyka, dále začlenění do zdravotního a sociálního systému (bydlení atd.). Přičemž přesně neví, jak na společnou komunikaci, ale dovedou si představit politickou participaci cizinců. Ve stručném shrnutí je na místě použít tázací větu z názvu článku: Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? Bohužel to nevědí, ani zákonodárci.

---

²² Zdroj: MV ČR 2008. *Zpráva o situaci v oblasti migrace na území České republiky za rok 2007*. Praha.

²³ Dostupné na www.cizinci.cz

Integrace cizinců první kategorie spočívá na úrovni jednotlivců a jejich schopností se vyrovnat s překážkami (jazyk, bydlení, kulturní vzorce atd.). Překážkou mohou být i celospolečensky zaujaté postoje.

Ze strany české veřejnosti jsem zaznamenala postoje spíše odmítavé až nepřátelské. Příčinou je strach z neúspěchu v konkurenci na trhu práce, přičemž ekonomická krize tento strach jen podporuje. Odmítavý přístup je často spojen s odůvodněním, že cizinci odčerpávají peníze ze státních prostředků, ale již neakceptuje, že cizinci do státního rozpočtu též přispívají.

Kladným postojům k otázce migrace a integrace už vůbec nepřispívají média. Jejich negativní roli potvrzuje výzkum „Obraz cizinců v médiích“ z roku 2002, jehož autoři upozorňují na etnickou stigmatizaci v novinových článcích. Tato stigmatizace není prvoplánově zamýšlena, nýbrž je výsledkem vyhodnocování čtenářů. Zpráva zní, že např. muž ukrajinské národnosti zabil stařenku, ale uvedení jeho příslušnosti je v podstatě zbytečné, protože fakticky na události to nic nemění. Ovšem čtenář tuto „zbytečnost“ vnímá jako směrodatný ukazatel vlastnosti lupiče, a tak se to stává předanou zkušeností, hodnotovou kategorií dané národnosti.

Sociální nálepkování v souvislosti s nízkým statusem práce, o kterém byla řeč v teoretickém úvodu migračních teorií, jsem zaznamenala ve výpovědi starosty pražských Běchovic o soužití s Ukrajinci pro novinový článek²⁴. O. Martan: „*Kdyby tu žila třeba skupinka deseti Němců, klidně jim ukážeme, jak se dělá posvícení. Ale tihle námezdní dělníci moc společensky naladěni nejsou.*“ Přestože je tento člověk reprezentant komunální politiky, tak v porovnání Němce a Ukrajince ukázal na další aspekt postoje české veřejnosti. Pokud jsem uvedla, že postoje jsou vesměs odmítavé, pak se musím doplnit: jak ke komu. Postoje jsou stejně jako identita závislé na tom, kdo s kým je porovnáván a kdo je posuzovateli blíže (geograficky, kulturně, pocitově, historicky apod.).

S tím souvisí má další interpretace v starostově výpovědi. Článek obsahoval v sobě otázku začlenění, a je vcelku zajímavé, skrze jaký prvek si pan Martan představuje začlenění – posvícení. Dá se tedy říci, že v jeho postoji k integraci hraje významnou roli vysvětlení či ukázka kulturního zvyku. Pokud si mohu z této jedné výpovědi dovolit generalizovat, pak v postojích (některých) lidí hraje roli kulturní odlišnost v jakékoli podobě (třeba i zvyku, který nemusí být otázkou současnosti, ale historie).

---

²⁴ Nová, M. *Každý devátý Pražan je cizinec*. Mf Dnes 10. února 2009, s. C3.

V každém případě postoje většinové společnosti ovlivňují přímo či nepřímo okolnosti jedincovy migrace a integrace. Proto se dále budu věnovat výpovědím svých respondentů.

4. 3. Respondenti a migrace

Délka dosavadního pobytu v ČR se od respondenta k respondentovi liší a pohybuje se v rozmezí od 4 měsíců až k 14-ti letům. Doba, jak zde dlouho žijí, je uvedena v příloze seznamu respondentů.

V tématickém okruhu dotazů na migraci se první otázka týkala jejich předešlých zkušeností s pobytem v jiné zemi. Předešlý pobyt v cizí zemi²⁵ absolvovalo 9 respondentů. Pro zbylých 8 lidí²⁶, je ČR první zemí, kde žijí déle než tři měsíce. Předešlé pobyty se dále rozlišují podle počtu a délky. Jen respondent 7 měl pouze jednu zkušenost s životem v cizí zemi, zato ale strávil ve Francii 10let. Ostatní oplývali dvěma a někteří i třemi migračními znalostmi v různé časové délce. Ve výčtu cílových zemí předešlých pobytů se nejčastěji vyskytly Německo, Anglie, Amerika. Délku pobytu jsem kvalifikovala jako krátkodobou a dlouhodobou. Krátkodobou zkušenost jsem si vymezila délkou tří měsíců. Jednak je to o měsíc méně, než spodní hranice délky pobytu jednoho respondenta, ale hlavně jsem se inspirovala vymezením krátkodobého pobytu českým zákonem. Do dlouhodobé zkušenosti pak spadaly časová období nad tři měsíce. Účely předešlých migrací se z valné většiny týkaly studia, práce au pair a krátkodobé pracovní příležitosti.

Četnost vícenásobných migračních zkušeností podporuje pravděpodobnost opakovaných vycestování, která je obsažena v teorii kumulativních příčin. Z praktické stránky se bohaté zkušenosti promítají na povaze adaptace jedince. Člověk čerpá ze zkušeností nejen „finty“ do začátku, ale hlavně sebevědomí a větší míru tolerance.

Migrační historie jednotlivých respondentů se ukázala v souvislosti s jejich postoji jako důležitá. Respondenti, kteří neměli žádnou zkušenost s dlouhodobějším pobytem v jiné zemi se více při hodnocení stavu České republiky uchýlovali k srovnávání se situací ve své zemi. V porovnání vlastností Čechů se však vyskytly i jiné národnosti, se kterými respondenti měli osobní kontakt, většinou v rovině přátelství.

---

²⁵ Samozřejmě není myšlena země jejich původu.

²⁶ Týká se to respondentů 1, 3, 9, 10, 12, 13, 14, 17.

Respondenti, kteří měli krátkodobou zkušenost s pobytem v jiné zemi, také porovnávali české zvyklosti a charakteristiky se svou zemí, ale potvrzení, či vysvětlení svých názorů hledali i v předešlých zkušenostech.

U všech respondentů se jedná o pracovní migraci. Pracovní příležitost byla důvodem příjezdu do ČR, nebo byla druhým stejně důležitým kritériem při rozhodování o přemístění, nebo je důvodem setrvání. Pracovní důvod jako prvotní příčinu příjezdu do ČR uvedlo 8 respondentů²⁷.

Odpověď na otázku, proč si vybrali ČR jako cílovou zemi, nalzáme v okolnostech při jejich rozhodování. Podstatným kritériem při výběru byla výhodná finanční nabídka, kterou při zvažování nákladů a výnosů zvolili respondenti ze střední a východní Evropy. Do zvažování zahrnuli i blízkost dojíždění domů, týká se respondentů sousedních států. Síťová teorie se projevila u respondentů, kteří se pro pracovní nabídku v ČR rozhodli proto, že zde měli známé. Ti jim buď práci přímo nabídli nebo přislíbili pomoc s ubytováním do začátku.

U respondentky 17 se projevil push faktor jednak v ekonomické situaci Rumunska, a neméně důležitá osobní stránky, totiž že má rodiče v ČR.

Respondentům 2 a 4 byla práce nabídnuta v rámci instituce, v níž pracovali i ve své původní zemi. Na nabídku kývli z důvodu poznání nového²⁸ a osobních důvodů²⁹ (nefungující partnerský vztah).

Osobní důvody a touha po zážitku jsou nejen intervenující okolnosti, ale u některých respondentů i prvotní důvody migrace, ale i setrvání, ke kterým se přidaly další zmíněné. Osobními důvody nemusí být jen negativního rázu a může jimi být myšleno návštěva kamaráda³⁰, sloučení rodiny³¹, nebo následování partnera³².

Pro 2 respondenty byla touha po novém zážitku prvotním důvodem migrace. Respondent 10 do ČR přijel po absolvování studia, ale zalíbilo se mu zde natolik, že si našel práci a již je tu 14-tým rokem.

Respondent 1 přijel původně navštívit kamaráda, a jak uvidíme, je ukázkou případu, kdy se důvody prolínají: *„Hm, chtěl jsem zůstat na měsíc na dva, a protože jsem neměl dost peněz na to, abych zůstal měsíc dva, tak jsem se ho zeptal na brigádu nějakou. Tak jsem měl brigádu na začátku, a takhle jsem zůstával. V podstatě první 4 roky jsem*

---

²⁷ Týká se respondentů 2, 4, 6, 9, 12, 14, 16, 17.

²⁸ Respondent 4.

²⁹ Respondent 2.

³⁰ Respondent 1.

³¹ Respondentka 17, respondent 13 zde měli příbuzné.

³² Respondent 7 následoval českou přítelkyni.

pracoval v tý firmě. Moment 3 roky.“ Respondent zde žije již 10 let, ale stále nevyklučuje, že se posune dál³³. Tento postoj připomíná označení „permanentního provizoria“.

Osobní důvody rodinného typu spojené s pracovní motivací měla i respondentka 15, přičemž blízkost ČR je pro ni výhodou i ze studijních důvodů: *„Chcela som sa odsťahovať z domu, z rodinného domu, od mojich rodičov, pretože bývame 25km od Bratislavy, kde som dochádzala do práce autobusom, čo bol okolo 40 minút. A keď nemam rada Bratislavu, tak to pre mňa nedávalo zmysel bývať v Bratislave, alebo v okolí Bratislavy, keď že bývám v okolí Bratislavy. A jako prvú mi došla myšlienka, že presťahovať sa do Prahy, ale za prácou, nie kvôli tomu, že Praha, Česká republika a tak ďalej. Len kvôli práci, a že bývať sama. Praha bol cieľ ako najjednoduchšie ak získať, nájsť robotu.“*

Podobný i odlišný případ je respondent 8, který se též chtěl osamostatnit, ale přesto chtěl zůstat blízko domova. Práci hledal pomocí internetu, kdy dostal vícero nabídek. Pro Prahu se rozhodl také z důvodu, že vždy miloval Prahu a má rád ČR.

Speciálním případem v rámci otázky důvodů migrace je respondent 13, u něhož zafungoval push faktor: *„Odešel jsem z víc důvodů. První byla změna stylu života, druhý byla finanční důvody a třetí to, že těm lidem tam jsem už nerozuměl. Nebo jejich názory mi připadaly, ne cizí, ale nesdílel jsem ty názory. Názory na styl života, na práci, na rodinu, takové ty základní věci.“* Svou roli sehrál i vliv válečného konfliktu. *„Pak se stalo všechno, války, všechno možný, bombardování, to, že jsme zůstali bez mámy, že jsme zůstali sami jako bydlet a tohle. A starat se o sebe. A zase se ty naše názory nebo můj názor a názor moji rodiny se nezměnil, ale mě připadalo, že všichni ostatní se změnili. Že jim to bylo už jedno, a že nic nechtěli dělat s tím životem, nechtěli nic změnit“* Rozpory s postoji v prostředí bylo důvodem, proč uvažovat o odchodu, ale výběr země byl ovlivněn po právně politické stránce. *„A proč sis vybral Českou republiku?“* *„Já ji nevybral. Právě, že to byl jediný stát, kam jsem se mohl dostat poměrně jednoduše, protože jsem tady měl sestřenicí, která mi poslala pozvánku a dostal jsem vízum. Tady jsem přes ni taky si našel práci a pak jsem dostal pracovní povolení a normálně pracovní vízum. Teď mám už konečně trvalý pobyt.“*

K důvodům migrace respondentů již není co dodat. Proto se budu věnovat navazující fázi procesu přemístování integraci.

---

³³ Dne 12. 6. jsem se dozvěděla, že respondent miní do měsíce odjet z ČR do Bulharska, z osobních důvodů.

4. 4. Integrace z pohledu respondentů

Z émického přístupu je integrace záležitostí včlenění do společnosti. Účelem takového začlenění je žít nerušený život bez problémů a překážek. Překážkami bývají základní životní potřeby jako bydlení, práce a překážky, jež bych souhrnně nazvala administrativně právní potřeby organizace. Do toho spadá právní status spojený s pobytem a povoleními, zajištění základních práv a svobod. Někdo by mohl namítnout, že to nejsou základní životní potřeby, ale to je omyl. Žijeme na území státu, který je jistým způsobem organizován, a pokud nedodržujeme předpisy, nebo se nám nedostává těchto práv, omezuje nás to v životě.

V současné době se žádný z respondentů nepotýká s vážnými problémy v těchto oblastech integrace. Jejich právní status a pobyt podléhá nadnárodním pravidlům EU. Kromě respondenta 13, u kterého je po této stránce už vše v pořádku, jak by si představoval.

Jde o to, že tyto překážky ze strany státu nemůže dost dobře člověk sám ovlivnit. Možná o to více si všímá chování lidí, kteří to z jeho pohledu mají v rukách. Řeč je o úřednících a pracovníků cizinecké policie. Jejich přístup a chování, pak ovlivňuje cizincovu představu o obrazu ČR jako celku, protože jsou v daný moment kontaktu reprezentanti hodnocené země. Vlastnosti jim přisuzované se mohou stát vlastnostmi, jež jsou cizincem kategorizované jako typické pro českou národní povahu. Potvrzení nacházím ve výpovědi respondenta 11: *„...no myslím, že jsou hlavně uzavření. Ne proto, že by neměli rádi cizince, ale že by, třeba ti pomoci, znamenalo něco dělat. Jako, když jsem chtěl podnikat, šel jsem na úřad a nevěděl jsem, jak a co. A tak jsem se ptal tý ženský, a ona, že prý nerozumí, co chci, a že neví. Tak proč tam sedí?! No, prostě Češi jsou víc pro sebe a všechno navíc chtějí omezit.“* V průběhu rozhovoru dále uvádí, že *„asi nejsou takový všichni, ale většina spíš jo.“* Z toho vyplývá, že jedna zkušenost je pro něj schématem, podle kterého se pak řídí při hodnocení dalších.

Ale vraťme se k průběhu jejich života v ČR. V oblasti zaměstnání jsem nezaznamenala významné překážky. Vysvětlení nalézám ve skutečnosti, že většina respondentů si našla práci (nebo si práce našla je) na internetu, před příjezdem. Všichni respondenti vykonávají zaměstnání, které vyžaduje jistou míru odborné kvalifikace.

Otázka bydlení jako jedné z nejdůležitějších věcí v životě se u jednotlivých respondentů různí v detailech, jak začínali nebo v průběhu, s čím se potýkali.

Respondenti, kteří přijeli do ČR s přítelem či přítelkyní logicky bydlí spolu. Rozdíl je v tom, že např. respondent 7 má za partnerku Češku, která se postarala o bydlení.

Respondenti 13 a 17 měli a stále mají zázemí v rodině. Kdy respondentovi 13 v začátku poskytla ubytování jeho sestřenice, ale nyní žije se svým otcem a bratrem, a dívka přijela za svými rodiči, se kterými bydlí. Respondent 9 má zde vzdálené příbuzné, kteří mu v začátku pomohli, ale odstěhoval se hned, jak to bylo možné.

Skutečnost, že někteří zde měli sociální síť, tedy při příjezdu již zde měli přátele, ne vždy souviselo s poskytnutím ubytování. Někteří si je zajistili sami předem, někteří pomoc využili opravdu jen na krátkou přechodnou dobu. Dvanáct³⁴ respondentů si zajistilo ubytování před příjezdem většinou s pomocí internetu. Zajímavý zážitek měl respondent 8, který po příchodu do předem najatého bytu se zděsil stavu obydlí natolik, že jej odmítl. To ovšem znamenalo, že nemá, kde bydlet. V nouzi mu pomohla matčina kamarádka, kterou v životě neviděl.

Pokud byla v předešlých kapitolách řeč o souvislosti integrace a provizorium, pak k tomu se vyjadřuje respondent 5: „*Počítal som s tým, že minimálne poľ roka, alebo tak zostanem v Prahe. Čiže ako podľa toho som si aj našiel ubytovanie, že ako bolo to menšie a bolo to lacné. A vlastne potom ako samozrejme som sa rozhodol, že ako zostanem tu precí len dlhšie, baví ma to tu, tak potom som vlastne zmenil to ubytovanie a aj ten štýl, s ktorým som žil v Prahe.*“

Dva respondenti³⁵ měli problémy při hledání bytu, kvůli přístupu Čechům k cizincům. To nejlépe vystihuje výpověď respondenta 1: „*Ted' už je to takové klidnější, ale dřív byly inzeráty ne cizinci, že jo, jestli si pamatuješ možná.. To bylo pořád jako, že zavoláš a máš nějaký přízvuk a týýtýtý. „No my jsme nevěděli, že jste cizinci“. A vůbec se ani nebavili.*“ Otázka tazatele: „Ani ti nedali šanci, aby ses jim představil?“ „*Ne vůbec. To bylo asi tak 90% z případů, že si musela zavolat 10-ti lidem, aby si měla jednu prohlídku a bylo to fuj, že brali všechno třeba.*“ Sám respondent tuto situaci naposledy zažil před 6- ti lety. Někteří respondenti se postupem času sestěhovali se svými kolegy z práce. Většina respondentů se za dobu pobytu stěhovala nejméně dvakrát. Fakt, že často stěhují si vysvětlují tak, že krok po kroku se snaží přiblížit svému (ideálnímu) standartu. To vypovídá o tom, že si pobyt chtějí nejen zpříjemnit, ale také o tom, že se nebrání myšlence zůstat déle.

---

³⁴ Respondenti 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15.

³⁵ Druhý respondent byl číslo 9, který podobnou situaci zažil před necelými 4-mi lety, když se chtěl přestěhovat od příbuzných.

V rámci zjištění míry zapojení respondentů do českého prostředí byla položena otázka, s kým tráví svůj volný čas. Smyslem otázky bylo zjistit, z jakého okruhu národností se skládají ti, se kterými mají společné zážitky a zkušenosti.

Většina respondentů tráví svůj volný čas s kolegy z práce, kde národnost většinou nehraje primární roli. Směrodatné je, v jaké sekci člověk pracuje. Teprve po pár měsících se známosti filtrují, a někdy i skrze příslušnost. Ti, kteří mají českého partnera, tráví čas s Čechy více od začátku. Což potvrzuje i respondent 7: *„I would say that I spend more time with friends Vendula has also because partially some of them I know them from before when I came to CZ. So these people some of the people I know them since now 7 years so a few the friends Vendula had a time more. Now they're more my friends because I keep in touch with them better than she.“* They are Czech? *„Yes most of them are Czech.“* Obecně platí, že zadaní lidé tráví čas se svými protějšky a jejich přáteli.

Souhrnem povětšinou uvedli, že na národnosti nezáleží. Pokud by to měli rozdělit mezi Čechy a cizince, tak je to půl na půl. Ti, kteří zde před příjezdem neměli přátele, tak uvedli, že se na začátku stýkali pouze s cizinci.

Při pozorování na několika večírcích a sešlostech jsem dospěla k názoru, že respondenti vědomě či nevědomě inklinují k lidem stejné národnosti. Tento poznatek mi potvrdil můj informátor, ale i tři respondenti³⁶, kteří si tohoto jevu všimli i ve vztazích na pracovišti. Jako nejzajímavější uvedu výpověď respondenta 8: *„Dokonce poviem, že ty skupiny se silnejšie tvoria medzi Španielmi, Francúzmi, Němcemi, ale takto to poviem. To je utvorené tým, že si navzájem v té reči nerozumie.“*

Dále se tvořili skupiny, dle používaného jazyka, i když nebyli všichni zúčastnění rodilí mluvčí. Tím je myšleno to, že v případě lepší znalosti němčiny, se utvořila skupina, která jako komunikační jazyk používala němčinu.

Role jazyka při integraci je obrovský. Snaha se jej naučit značí o jedincově úsilí se začlenit do společnosti: *„...jazyk se začneš učit, když víš, že tady nějakou dobu chceš zůstat.. Jak dlouho ? No tak to je různý od člověka.., mě to trvalo 3 měsíce než jsem byl schopnej se domluvit, ale jinak bych řek, že 3 až 6 měsíců no, pro tu základní potřebu, že jo..“*³⁷

Jazyková bariéra znesnadňuje každodenní život (obchody, služby obecně), také zabraňuje cizincům splynout s okolím. Respondenti ve svých výpovědích reflektovali

---

³⁶ Jedná se o respondenty 2, 8 a 9.

³⁷ Respondent 11.

neznalost jazyka jako spouštěcí signál nepřátelského postoje Čechů a jako hlavní zdroj jejich problémů v začátcích v ČR. Tím se potvrzuje, že jazyk je jedním z hlavních znaků při identifikaci jedince jedincem. Úroveň znalosti češtiny se liší od respondenta k respondentovi. Kromě respondentů 2, 6, a 17, mluví zbylí respondenti česky. Situace slovensky mluvících respondentů bude řešena později. Respondenti 6 a 17 jako důvod, že nemluví česky, uvedli shodně, že neměli dosud příležitost nebo čas. Je pravda, že jsou zde krátce v řádu 4 až 5-ti měsíců.

Za to respondent 2, je zde již 2 roky, chodil s českou přítelkyní, ale kromě pár slov, nepovažuje znalost češtiny pro sebe důležitou. Doslova : „*I have no use for it.*“ V práci, kde zastává vyšší pozici využívá rodného jazyka, okruh jeho přátel se sestává spíše z lidí anglicky mluvících a komunikaci v obchodě neřeší (spíše nakupuje po internetu). Respondenti ovládající český jazyk se většinou učili formou samouky (internet, noviny, odposlech), někteří za pomoci českých partnerů. Ohledně osobní potřeby se vyjádřil i respondent 12: „*Vlastně v Praze se nepotřebuje čeština. Dá se jako bydlet tady a žít tady aj s angličtinu a němčinu, že většinou lidi umí angličtinu a německy. No, ale já jsem si říkal, že no jo, když bydlím tady v Praze a jsem Němec, jsem cizinec, tak se to aspoň naučím.*“

Kromě respondenta 2 a jistým způsobem respondent 12, všichni respondenti uvedli, že je důležité znát jazyk země, kde chce člověk delší dobu existovat. Nejvíce mě v těchto názorech zaujala výpověď respondenta 13: „*Že je moje nějaká né povinnost, ale že by bylo ode mě hezký naučit se ten jazyk, když už jako plánuju tady žít nebo zůstat na nějakou dobu. Když už jsem tady, tak mi připadalo blbý chodit do banky, do prodejny nebo takhle a zařizovat si něco a nerozumět tomu pořádně nebo neumět mluvit pořádně. A taky si myslím, že proto jsem možná neměl nikdy nějaký velký problémy. Ani s policií nebo s cizineckou policií.*“

Ohledně jazyka jsem také pokládala otázku, zda se jim čeština líbí. Explicitní ne jsem zaznamenala pouze u respondentky 6. Zajímavé bylo, že její krajan polský respondent 9 neřekl přímo ne, ale „*no je taková legrační, když to srovnám s polštinou*“. To potvrdilo poznatky slavisty Měšťana, jenž mimo jiné také ve svých studiích postřehl, že Polákům a Čechům jejich jazyky přijdou vzájemně směšné.

Dále se objevily názory: „*I like how it sounds and want to learn it, but it is a very difficult language to learn for me as I cannot associate it to any languages I know and*

speak.“³⁸ Podobný názor o složitosti v rovině podobnosti češtiny s jiným jazykem se vyjádřil i respondent 7: „*I think it's very difficult language, but it's a nice language such very fine-tune language. I think it's a lot of nice these ways to express things. And I find it very nice that Czechs have a lot of ways to name people. One person I can accord to second stances an official name, nickname, second nickname and creation form of nickname Jana, Janička... It's a very friendly language and it's very intelligent language.*“ Nebo „*I think it's logical language*“ od respondenta 10, který ji porovnával s angličtinou a její nepravidelností. Porovnání provedl i respondent 13: „*Je podobná srbštině, ale zase to něco, jinak se to vyslovuje, jinak... Nevím, jak bych to vysvětlil, je složitější než srbština, když se na to dívám takhle, protože všechny měkký, tvrdý, háčky, čárky a takhle. Všechno to něco znamená, což já jsem to jako v životě nikdy neměl, ale když se podívám do toho jako svého jazyku, do srbštiny, tak to všechno tam existuje, jen se to vůbec nepíše, ale tady je to důležitý.*“

Překážky jsou i emocionální povahy, které se těžko zařazují, protože se týkají osobních pocitů, jako stesk nebo frustrace. Stesk po domově nebo blízkých a známých respondenti někdy pocítí, ale velkým pomocníkem při překonávání je internet. Na přímou otázku, zda-li museli překonávat nějakou překážku či problém, že jsou cizinci, odpovídali vesměs, že to bylo v souvislosti s jazykem.

V teoretické části byla řeč o přijímání nové identity v rámci začlenění se do nového kulturního prostředí. K tomuto je těžké se vyjádřit v nějakém zevšeobecnujícím shrnutí. Kromě dvou respondentů 2 a 6 jsou všichni spokojeni se životem v ČR a nepocítují, že by museli překonávat žádné velké překážky, kromě počátečních momentech z důvodu neznalosti jazyka. Právě neznalost jazyka vidím u zmíněných dvou respondentů jako zdroj nespokojenosti a negativního naladění.

Poslední otázkou v okruhu integrace byla jejich představa blízké budoucnosti. Přesná podoba dotazu se různila od „*chcete, zde zůstat nebo se posunout dál*“, přes „*kde by jste rád žil*“ až po „*dovedete si představit, že by jste se zde usadili*“?

Zajímavý názor k otázce představy o blízké budoucnosti jsem našla u respondentky 15, která hovořila o své první migrační zkušenosti: „*Můj názor je na to, že keď sa človek ocitne v nejaké, no popri krát v zahraničie a žije tam určitú dobu, tak sa do tej krajiny zamiluje a chce tam zostať. Vidí ju ako perspektívnu, nebere ohľad na nič iné a chce tam len zostať, pretože ešte nevidel nič iné, okrem svojho štátu.*“ Pravdou je, že

---

³⁸ Respondnetka 17.

všichni respondenti, kteří neměli žádnou předešlou migrační zkušenost, jednoznačně odpověděli, že si dokáží představit, že by tu zůstali. Respondent 12 tuto možnost připustil pouze za podmínky založení rodiny. V současné době neuvažuje o setrvání natrvalo, protože mu chybí Německo. Založení rodiny byla nejčastější intervenující okolnost, která by respondenty přiměla se v ČR usadit.

Jako velmi zajímavé mi přijde výpověď respondenta 1: *„Hm.. nejhorší.. ty první 4 roky jsem tady zůstal kvůli holce. A potom už, jakým způsobem jsem se zabydlil, tak už jsem bral Bulharsko spíš (2s), jako místo, kde se podívám za rodiče, prostě za rodinou a takhle na návštěvu... ale nedokážu si představit, že bych tam dokázal bydlet zase..nebo žít vůbec..nevím, mám to nějak strašně daleko teď. Jsem někde uprostřed mezi Českou republikou a Bulharskem. Česko má taky nějaký mínusy, ale to беру asi tak spíš jako domov, ale nevadilo by mi, kdybych se musel stěhovat určitě. Za lepším určitě, to si člověk zvykne snadno, možná i líp a rychleje.“* Zajímavé na tom je, že respondent použil pro ČR slovo domov. Ovšem nedávno jsem se dozvěděla, že se respondent vrací do Bulharska z důvodu, že zde ukončil pracovní poměr. Bude ještě dva měsíce pobírat plat a do Bulharska se vrací, protože s penězi tam lépe vyjde. Pokud si po dvouměsíčních prázdninách najde v ČR práci, chce se vrátit.

Respondent 7: *„I don't know..near future.. I'm pretty sure we gone to stay for at least next a couple years at Czech republic. What is above? I don't really know. I think, I'm quite this two things, I really would move back to place where wheater is much better. Like south of France, Spain. And now same time I realize that Czech republic is not such a bad place to raise kids and family because of things like social life is quite nice, people behave a normal way. It's not easy find job, a salaries are not very high but they allowed to have family, to have a quite average life.“*

Respondent 8 měl jasnou představu o blízké budoucnosti, a to návrat na Slovensko. V současné době se již odstěhoval, ale nevylučuje, že se za určitou dobu opět někam vydá. Další návrat do země původu jsem zaznamenala u respondenta 4. Důvodem odjezdu byly neshody v práci. Respondentka 15 o odjezdu přemýšlí, ale rozhodne se až podle pracovních nabídek. Rozhodnutý zůstat je respondent 10, kterého život v ČR plně uspokojuje.

Adaptace na kulturní normy v české společnosti, nebo míru ztotožnění se zvyklostmi v českém prostředí souvisí s jejich pohledy na Čechy a ČR.

5. Výsledky výzkumu

Cizinci v ČR jsou tématem již několikrát zpracovaným. Každý jednotlivý výzkum měl svou optiku, která se sice nemusela přesně shodovat, ale poznatky z nich vyplývající jsou užitečné i pro můj výzkum. Již provedené výzkumy se staly tak informační oporou pro analýzu výsledků mnou provedeném výzkumu. Jejich poznatky jsou porovnávány s výpověďmi respondentů mého výzkumu. Při interpretaci názorů je třeba si je roztřídit podle toho, k čemu se vyjadřují. Kategorizaci jsem určila následovně: představy o ČR jako státu/zemi, další kategorie jsou postoje k stavu společnosti, čímž je myšleno životní styl, kultura a mentalita, což jsem souhrnně nazvala povaha národa. Poslední kategorií jsou představy o „typických vlastnostech“ Čechů a Češek.

5. 1. Představy a názory o ČR

První otázkou v okruhu názorů a postojů byla, zda-li respondenti věděli něco o ČR, před svým příjezdem. Smysl této otázky bylo zjistit, zda přicházeli již s nějakým názorem nebo představou. Pokud ano, mohlo by se jednat o národní stereotyp, obzvláště, pokud by ho za dobu strávenou v ČR nezměnili, což byla následující otázka.

Respondenti sousedních států odpověděli vždy kladně, přičemž jejich znalosti plynou z předávaných informací prostřednictvím školy a médií. Z toho důvodu se jednalo o informace o stavu ČR v kontextu historické, nebo politické situace. Na příklad respondent 12 odpověděl takto: „*Já jsem trochu věděl o České republice, protože je vedle Německa. Že má historii trochu. Praha jako město, že je trochu moderní, trochu komunistická, jako postkomunistické, tak jsem si, trochu jsem věděl, jak by to mělo vypadat paneláky a tak. Ale, když jsem sem přijel, tak to nebylo tak hrozné, bylo to pěkné.*“ V odpovědích respondentů ze západní Evropy byl obsažen prvek vlivu komunismu, který podle jejich názoru Čechy ovlivnil v mnohém. Podobný kontext jsem našla v rozhlasovém vysílání německé stanice SWR 1³⁹, kde Petr Hornung, německý korespondent rádia žijící v Čechách, připisuje Čechům skepticismus, jež podle jeho názoru plyne ze zkušenosti před rokem 89.

Dále v odpovědích irského a anglického respondenta se projevila stereotypní představa ČR jako „*cheap country with many occasions to have a lot of fun*“.⁴⁰

---

³⁹ Název pořadu Tschechien 2008, záznam rádia Südwest Rundfunk 1 jsem získala od německého respondenta 4.

⁴⁰ Respondent 2, 10.

Respondenti z Rumunska a Srbska odpověděli kladně, přičemž rovina informací se opět týkala historických znalostí.

Tuto otázku jsem nepokládala respondentům ze Slovenska, protože je logické, že vzhledem k společné historii musí něco vědět, i kdyby nechtěli.

Respondent 7 byl ovlivněn krátkodobou zkušeností, kdy v ČR byl v roce 88 na dovolené a „*It was time when I couldn't think anything about Czech because it was tragedy*“. Tragédií respondent myslel stav ČR a nikoli vlastnosti Čechů, protože se s žádnými nedostal do kontaktu, ale tato zkušenost jej ovlivnila v tom smyslu, že posléze ho změna k lepšímu příjemně překvapila, a jak bylo řečeno výše v podkapitole integrace považuje ČR vhodnou k výchově dětí.

Všichni respondenti neslovenského původu shodně uvedli, že o ČR věděli, že se zde vyrábí Škodovka a vaří dobré pivo. Čtyři respondenti⁴¹ uvedli, že s ČR měli kromě již zmíněných informací také spojená jména jako Hrabal, Kafka a Kundera. Zajímavé je, že respondent 7 znal Viewegha, ale netušil, že je to Čech.

To, že respondenti věděli něco málo o ČR, neznamená, že cizinci obecně mají přehled o ČR. Například C. Lenk uvádí, že „u německé mládeže stále přetrvává představa ČR jako chudé země, která neposkytuje svým občanům pokrytí konzumních potřeb“⁴².

Sami respondenti připustili, že všeobecně se o ČR mluví jen v souvislosti s významnými osobnostmi ze sportu, kultury, nebo v souvislosti s politikou a to ještě pouze v případě, že se něco děje např. v poslední době to bylo předsednictví EU nebo názory Klause.

Co se týče politické roviny zde jsem zaznamenala dva související poznatky. První je neexistence oficiální zkratky České republiky a právě zmiňované předsednictví. Co to vyvolává za asociace uvedu v prepisu již zmiňované rádiové relace na SWR 1: „*Nemohli se shodnout na zkrácené formě České republiky, tak Česko, ČR, Čechy, je v tom zmatek.*“ Následuje moderátorčina otázka, zda-li je to typické pro Česko, tento způsob politiky. Její otázka potvrdila jednak teorii rychlé kategorizace a dále skutečnost, že stereotyp se vyskytuje v případech nízké informovanosti. P. Hornung ji odpověděl: „*Ano, ano, rádi improvizují, často jdou do něčeho, o čem nic neví a říkají si, že se to nějak zvládne a pak se tím nějak propletou, viz české předsednictví unie, ale*

---

⁴¹ Respondenti 7, 10, 11, 14.

⁴² Lenk, C. 2001. Nezátížení do společné budoucnosti? – Mládež a česko-německé sousedství. In: Koschmal, W. et. al. (eds.). *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha – Litomyšl: Paseka, s. 281-286.

někdy to opravdu není dobře připravené, takže to není nic netypicky českého. Existuje pěkné české slovo šlendrián, které v českém prostředí se dá často použít.“

5. 2. Představy o povaze českého národa

Respondenti k otázkám směřujícím na jejich postoj a názor o Čechách odpovídali nejčastěji způsobem, kdy se ve výpovědích objevovalo slovo mentalita, kultura a životní styl. Někdy se názory o české mentalitě významově kryly s životním stylem, někteří chápali mentalitu jako kulturu. Jak se dle poznatků o kategorizaci a hodnocení z teoretické části potvrdilo, respondenti pro své názory často používali srovnání. Respondenti vnímali jak podobnosti, tak odlišnosti.

Životní styl byl respondenty nejčastěji hodnocen na základě vztahu Čechů k práci. U respondentů 2, 4, 11, 14 se objevil velmi až někdy stejný názor vyjádřený ve výpovědi respondenta 12: *„Kdo sedí dlouho a pracuje to jsou spíš ty cizinci. Češi odejdou, když skončí práce nebo směna, tak oni odejdou a je to. Když je tam víc práce, tak oni nezůstanou.“* Respondent si to vysvětloval tím, že česká mentalita není tak ovlivněna kapitalismem. Domnívám se, že to opět souvisí s vlivem představy ČR jako postkomunistické země.

O trochu kritičtější názor má respondent 1, který následující odpověď mířil na to, že v důsledku stejné zkušenosti s komunismem shledává podobnost bulharské a české mentality, jež se projevuje v práci: *„Hm a líní, nechceme pracovat moc, když není nutné tak ne. Hm takoví vždycky jako každá chudá země no, prostě nějaký triky, jak to vymýšlet to obejít, zákony a podobný věci. Myslím, že to máme stejný. O trochu víc civilizovaný to tady je, čím víc je to na jih, tak je to bordel.“*

Životní styl někteří respondenti vnímali skrze postoj Čechů k penězům. Respondentka 14: *„přijde mi, že strašně rádi utrácí, v obchodě nemáš chvíli, kdy by tam bylo prázdno. Nakupují i zbytečnosti a pak se diví, že nemají peníze.“* Respondent 12 tento vztah k penězům nazývá přímo jako neschopnost šetřit. Navíc vidí rozdíl v tom, že Němci si nejdřív ušetří a pak si něco koupí, ale Češi si auto koupí na leasing, i když na to nemají. Respondent vidí orientaci na peníze jako vlastnost, která je více viditelná v Praze. Velmi podobný názor, ale jiné vysvětlení nabízí respondent 9: *„myslím si, že pro Čechy je hodně důležité mít se dobře, jako mít peníze, aby si koupili, co chtějí. Největší hodnotou jsou peníze.“* „Čím to je podle tebe?“ *„Možná tím, že nevěříte [v Boha], peníze jsou vaše modla.“*

Reflexe ateistického prostředí se též objevila v souvislosti s dvěma atributy. Dle respondenta 10 je právě ateismus v českém prostředí důvodem, proč jsou Češi velmi tolerantní a nemají skoro žádná tabu. To se zas projevuje v otevřenosti komunikace a v humoru. Jiný projev důsledku ateismu vidí respondent 11: „*Velký rozdíl vidím v tom, že lidi tady nejsou tak nábožensky založení, víc takový nevázaný, teda mě to nevadí (haha) hlavně u holek (haha).*“

To už se dostáváme do postojů o mezilidských vztazích, kde většina respondentů oceňuje na Češích otevřenost. „*říkají, co si vážně myslí, někdy to není příjemné, ale člověk ví, na čem je*⁴³“... polovina respondentů si myslí, že Češi jsou přátelští, komunikativní, sympatičtí. Například respondent 7 vidí přátelskost v tom, že Češi velmi rychle nabídnou tykání. Také se několikrát ve výpovědi objevilo slovo *easy-going*⁴⁴. Přičemž v jednom případě mělo významu lehkovážného přístupu, který respondent 7 osvětloval na rozdílu přístupu Čechů k policistům a Němců k policistům. Němci mají respekt k policistům a obávají se každého kontaktu. Češi si dělají vtipky a neberou je vážně, protože je zde větší šance urovnat případný problém úplatkem. V případě respondenta 10 *easy-going* se vztahovalo k způsobu života, „*I think that Czechs don't appreciate how good a life style they have in this country. Czech's life style is very easy-going.*“

Jiný pohled na mezilidské vztahy nabízí výpověď respondenta 13: „*Trošku chladně, vyrovnaně.. Tady jsou lidi, jako mě se to líbí, že jsou ty lidi takový, že si mě moc nevěšmají. Mají svůj život, že se starají o sebe, a že prostě se necpou všude, což mi vadilo v Srbsku, že každý strkal nos do cizích věcí.*“ Na tomto respondentovi se projevuje, že vlastnosti nemusejí být hodnotově vnímané obecně jen pozitivně či negativně; a jejich vnímání se může odvíjet čistě od povahové struktury.

K negativním pohledům na mezilidské vztahy patří určitá povýšenost nad jinými národy. Respondent 1: „*Češi jste víc, jak bych to..nacionalisti, asi spíš. Že pro vás je Česká republika to nejlepší, vy jste ti nejlepší. Jako držíte si nák tu svoji národnost.*“ A jak si to udržujem? „*Hmm jste hrdý na to, že jste Češi, i když jako to nemusí být vždycky asi to nejlepší, co se může stát, kde narodit nebo tak. Třeba černý humor, vždycky máte takový, že sou všichni prostě horší, Rakušáci, Němci, Poláci. A je to samý, když sám řekne člověk : „Je to Bulhar“.* Tak prostě to už zní, že je to blbě, že je to špatný jako je to Bulhar.“ *Vždycky většinou podle mě, a tak asi 80% se vyjadřuje tak, že to dáváte spíš*

---

⁴³ Respondentka 14.

⁴⁴ Respondenti 4, 7, 10.

dolů, že ta národnost je prostě niž než je Česko. No tak jsem Čech, no. To je dobrý jako, to na druhou stranu je dobrý pro vás. Vážíte si nějak toho, držíte si to nějak, no.“ K stejnému tématu se vyjádřili i američtí respondenti ve výzkumu Hrdličkové⁴⁵, kteří tyto postoje povyšování zaznamenali právě v souvislosti s Bulhary, ale také Ukrajinci, Rusy a občany bývalé Jugoslávie.

Postoj k životnímu stylu a vlastně i mezilidských vztazích v rodině reflektoval respondent 13: *„Rodina v Srbsku je to nejdůležitější a základní. Tady je to taky důležitý, ale ne tak jako v Srbsku. Když já tady řeknu sestřenice, tak v Srbsku se to neřekne, protože to je prostě sestra, i když jako od tety. A pak mám další a další rodina a všichni jsou moji nějaký příbuzný a všichni se navštěvujem a víme o sobě. Tak tady je to úplně jiný, tady ségra je ségra, maximálně sestřenici a pak dál už vlastně nic není.“* Názory o vztahu Čechů k rodině se spíše objevovaly mezi respondenty na východ od Čech a v Polsku. Názory se podobaly již citovanému respondentovi. Tedy, že Češi omezují rodinu pouze na ty nejbližší a široká rodina jako bratranec z druhého kolene apod. už jsou spíš bráni jako známí.

Ohledně zjištění proměny názoru respondentů jsem položila otázku, zdali mají Češi v jejich zemi nějakou reputaci, jestli se s tím názorem ztotožňují. Také jsem předpokládala, že v odpovědích získám aspoň hrubý odhad prostředí, které jim poskytlo možný stereotyp.

Bulharský respondent uvedl, že Češi v Bulharsku nemají dobrou reputaci, kvůli jejich chování v pozici lakomého turisty.. *„i Rumuni platí líp“* Dále uvádí, že Bulhaři, se kterými se setkal nemají rádi Čechy, na otázku proč odpověděl: *„Nevim jako, asi tím, že Češi ignorujou Bulhaři a berete nás jako něk jinak, asi blbě, tak Bulhaři to vrací Čechům.“* Tento názor byl obsažen i v jeho postoji mezilidských vztahů výše uvedeným. Ovšem nedomnívám se, že je to národní stereotyp ze strany respondenta, protože měl negativní zkušenosti s postoji Čechů vůči cizincům z východní Evropy. Spolu s interpretovaným článkem z podkapitoly integrace v ČR a skutečnosti, že zmíněné povýšené chování ke své osobě nezaznamenali respondenti ze západní Evropy, by spíše ukazovalo na odlišné chování Čechů dle národnostních kritérií.

V Srbsku nemají Češi reputaci zrovna pozitivní, dle respondenta Češi podle Srbů *„nemají svůj vlastní názor“*. Sám respondent označuje tento názor za stereotyp, protože *„90% Srbů nepoznalo doopravdy Čecha“*.

---

⁴⁵ Hrdličková, L. 2008. Pohled Američanů na českou společnost. In: Bittnerová, D., Moravcová, M. (eds.): Etnické komunity v kulturním kontextu. Praha: ERMAT, s. 53-81.

Rumunská respondentka uvedla: „*The Czech people are highly regarded in my country, they are seen as a hard-working, honest and friendly people. Our countries have a good history together (good relationships).*” Zajímavé je, že tato výpověď byla jediná, kde se objevilo sousloví tvrdě pracovat v souvislosti s reputací Čechů v zahraničí.

Respondent z Anglie uvedl, že jediného, co ho napadá je, že Češi ve Velké Británii mají reputaci levné pracovní síly. Jinak se moc lidí o Čechy nezajímá, a když tak spíše je řeč o České republice a jejích produktech (značky piva).

Irský respondent nevyvrátil, že Češi jsou známí v Irsku díky pracovním příležitostem, ale někteří lidé je zaměňují se Slováky, Poláky, což je na jednu stranu pochopitelné, protože např. Poláků pracuje v Irsku daleko víc než jiných východoevropanů. Protože pokud se nějak projevují na veřejnosti, tak nemají národnost napsanou na čele. Nicméně přeci se jen ve výpovědi respondenta objevil jistý prvek: „*They have pretty good reputation for been quite talented technical.*“ Souvisí to s větším zastoupením Čechů na pozicích IT pracovníků, inženýrů apod.

Italský respondent jako jeden z mála mě upozornil, „*že není Ital jako Ital*“, a proto mám brát v potaz, že následující odpověď se týká spíše severní části: „*co určitě platí je, že nemají styl, oblečení je nmoderní, celkově třeba i vlasy, neupravení. A když jedu tady metrem, tak si myslím že ani nepřeháníme, když řeknu, že nám Češi nevoní.. no ale to většinou chlapi. Ženy mají lepší reputaci. Češky považujeme za pěkný holky.*“ Následovala jména Šeredová a Nedvěd, kteří žijí a pracují v Itálii. Dalo by se říci, že to jsou takové značky ČR v italském prostředí. Jak je vidět nejen z použitých slov, respondent se přiklání ke kolektivní představě.

Polští respondenti nebyli tak sdílní a každý uvedl po jedné asociaci. Dívka uvedla, že jediné co ji napadá jsou české filmy: „*we don't know what they are about*”. Respondentka s kolektivním názorem souhlasí. Domnívám se, že nepochopení českých filmů má spojitost s jejich hodnocením českého jazyka jako směšného. Film je založen na obrazu, jenž je vysvětlován jazykem, pokud má respondentka negativně vyhraněný názor na jazyk, lze předpokládat, že nebude mít pochopení pro jeho jinou formu využití. Muž se domnívá, že reputace Čechů v Polsku se zejména vztahuje k domněnce, že „*Čechům chybí národní hrdost*“.

Němečtí respondenti se vyjadřovali vcelku podobně ve smyslu, že většina Němců se o Čechy nezajímá, nebo o nich nic neví. Pokud by měli říci nějaké představy, pak se vesměs jedná o stereotypní názory, vyskytující se v médiích. Mezi nejčastější patří

prostituce „*it's old story but still in people mind*“⁴⁶, dále strach z přílivu levné pracovní síly, i když v současnosti mají strach, že práce půjde do Čech. Zajímavým stereotypem je představa o vzdělání: „*People are not well educated in generally*“⁴⁷. Původ tohoto kolektivního stereotypu je jednak dílem novinářů, kdy stereotyp má obrannou funkci negativního postoje v konkurenčním prostředí, a dále je výsledkem nedostatečné informovanosti. K představě o reputaci Čechů z blízkého okolí respondentů měl nejzajímavější příspěvek respondent 7, jehož obsahem bylo, že si Němci myslí, že podle toho, co říká Klaus v Evropě, je ČR Čechům malá.

Poznatky z výpovědi slovenských respondentů jsem si nechala do této chvíle stranou, protože jsou do jisté míry speciální skupinou cizinců. Vzhledem k historickým okolnostem nešlo opominout vztah Čechů a Slováků v této rovině.

Respondenti, kteří se vyjadřovali k tématu rozpadu, sami přiznávají, že v té době byli malí, aby to přímo vnímali. Proto vypovídali k tomuto tématu na základě zprostředkovaných názorů. Uvedu ukázkou jednoho respondenta, v jehož výpovědi se objevil stereotypní názor, který jsem zaznamenala i ve výpovědi dalších dvou respondentů. „*Ja sem na to ani nemal vek, ja sem mal v 93 osm rokov, takže som až tak nechápal. No a ešte potom prišli všetky ty pohledy ľudí okolo mňa, (ah), že **konečně sme sa oslobodili, konečně nás Češi nebudú ťahat za sebou**, čo ja sem nevedel, o čem se hovorí. Neskôr sem to pochopil, lebo čiastečne to určite pravda je, že všetko, tak ako teraz je Slovensko tak se všetko sústredí do Bratislavy, Národná rada a všetky politické orgány a úrady a tak ďalej a pokiaľ to nie ničme iné veľké mesto, tak tam nie vôbec nič. No to isté bolo vpodstate i za Československa, kedy se všetko sústredilo viac do Čiech ak na Slovensko. A v Slovakoch sú ty predsudky jednoznačne.*“⁴⁸ Na této výpovědi se prokazují vlastnosti předsudečného postoje, coby přejatý kolektivní názor (konečně jsme se osvobodili). V momentě, kdy respondent začal přemýšlet a hodnotit situaci rozpadu, už se nejedná o jeho vlastní zkušenost, ale kategorizaci na základě již zhodnoceného postoje.

Respondentka 15 rozpad ČSFR nijak hodnotově nevnímala, protože má rodinné vazby v Orlové v Moravskoslezském kraji. Pro tuto respondentku byli vždy Češi a Slováci bratři. Tento příměr se objevil u všech slovenských respondentů.

---

⁴⁶ Respondent 7,

⁴⁷ Respondent 7.

⁴⁸ Respondent 8.

Respondenti hodnotili vztah Čechů a Slováků na jazykové rovině. Přestože jsou čeština a slovenština jazyky velmi příbuzné a v období společného státu nebyly rozdíly reflektovány, dnes je situace jiná. Respondent 3 považuje rozdílnost jazyka za hlavní důvod rozdělení ČSR. Neporozumění slovenštině respondenti zaznamenali nejen u dětí, ale i mezi dospělými. U dětí se to dá vysvětlit, že již nevyrostají v prostředí bilingvního státu, nejsou vystaveni přímému vlivu. Důvody u dospělých jsou otázkou dohadů. Podívejme se na domněnku respondentky 15: „*Máme kolegu, Pražák! A ten má 30 rokov, ti povie, že on nerozumie po slovensky. Nevie, čo si o tom mam mysliet'. Bud' fakt nechce, proste nechce sa mu, aby pomáhal nejakým Slovákom, pretože je asi na ne naštvaný, ale pri pohovore vedel jednoznačne, že bude robiť slovenskú podporu aj pre nejakého zákazníka. On povedal, že nie, on zrazu nerozumie po slovensky. A tridsať ročný..tak to je..no...Pražák. Asi fajnovej no, neviem.*“ Vidíme, že si to vysvětluje pomocí regionálního stereotypu, protože v rozhovoru dále uvedla, že mnoho Pražáků nezná.

V hodnocení životního stylu převládal názor, že není rozdílu. Podobnost mentality byla opět vysvětlována ve spojení s atributem bratrství. Nicméně se přeci jen u některých respondentů objevily vnímané rozdíly. Respondentka 16 shledává rozdíly v partnerských vztazích stran ženské žárlivosti, kdy považuje české dívky za „*stiehačky*“.

Respondentka 15 vidí jako jediný rozdíl v mládeži: „*mládež je úplne iná ako na Slovensku. Štyl ako sa oblekajú, spôsob ako sa vyjadrujú a môže rodiče ako je vychovávajú . Možné té slova jako „vole, vole“, možné to je tými nesympatickými slovami a ako je používajú.*“ Výskyt sprostých slov jako vole, ale i silnějšího kalibru shledává rozdílné respondent 5 nejen u mládeže: „*tak všeci Česi tak rozprávajú no.*“

Rozdílnost Slováků a Čechů je nejvíce vnímaná respondentem 8: „*Odlišujú se viac od Slovákov, naozaj. Já jsem si vždy myslel, že je to isté. Je to iná kultura, to celkové vnímanie.*“ Vysvětluje to odlišným historickým vývojem státu, kdy Slovák je ukřivděný slabší bratr. Na druhou stranu je hrdý a dle názoru respondenta může působit namyšleně, ale je to jen touha působit větší.

Osobně zde vidím velkou podobnost se situací, když se porovnává Čech s Němcem. Dalo by se říci to samé, jen by se zaměnila národnost.

Porovnávání Čechů s jinou národností než slovenskou, ale ústy slovenských respondentů nebylo tak neobvyklé. Například respondentka 15 srovnávala hlučnost Čechů a Italů, přičemž za hlučnější považuje Čechy. Hlasitost má dle jejího názoru

příčinu v snaze se prosadit „*aby je bolo riadne počúť, ako by mali komplex. Môže tým, že už nejsme Československo.*“

Ohledně reputace Čechů na Slovensku se odpovědi pohybovaly od pozitivního, přes neutrální až po názor povýšeneckého chování, jehož důvodem je reakce na postoj Čechů k Slovákům. Postoj se váže k stereotypům v rámci pracovní migrace: „*velmi často se Slovák stretne s názorom, berete nám prácu*“⁴⁹.

Češi a Slováci jsou považováni za bratry, ale jako v každé rodině, tak i zde jsou pŕtky a staré křivdy. Případné nesrovnalosti jsou leckdy způsobené právě „rodinnými“ podobnostmi.

5. 3. Představy o „typických“ vlastnostech Čechů a Češek

Do kategorie „typických“ vlastností Čechů a Češek spadají, jak vlastnosti, které respondenti uvedli jako typické, tak poznatky, které vyplývají z výpovědí, týkající se předešlých kategorií.

Vlastnosti, které byly uvedeny jako typické jsou tvrdohlavost, potřeba si bránit své, materialismus, otevřenost, dostatek sebevědomí a přátelské jednání. Zmíněné vlastnosti nemají obecnou platnost, hned z několika důvodů.

Vyslovit soud o „typické“ vlastnosti se mnoho cizinců zdráhalo, protože si uvědomují, že své názory vztahují převážně k lidem, které doposavad poznali. Na druhou stranu nemohou být platné, pokud je vyslovili ti, kteří jsou zde krátce, protože své soudy opírají o rychlé kategorizace. Jsou tedy národním stereotypem, který si většinou přinášejí sebou.

Byli-li vysloveni člověkem, který zde žije dlouho, stále to není zárukou platnosti, protože vlastnost odvozuje z jiné reality, než další člověk. Svůj názor odůvodňuje na základě porovnání, jež pracuje s jinými kategoriemi, hodnotami a pocity.

Tvrdohlavost respondent 8 chápe jako neschopnost přijmout kritiku, jako trvání si na svém názoru, i když může být špatný. Vidí v tom potřebu „*chránit to, čo máme a bojovat za niečo*“. Formulace této vlastnosti se vztahuje k respondentovým pracovním zkušenostem z pozice středního managementu. Pracovní zkušenosti jej ovlivnili i ve změně názoru na Čechy, kdy je dříve považoval za neiniciativní. Kdežto dnes se domnívá - „*Čech, keď dostane šancu, tak ju využije*“.

---

⁴⁹ Respondent 8.

Oproti tomu respondent 1 typickou vlastnost - chránit si své – chápe jako národní hrdost, ale v kontextu porovnávání s ostatními s negativním výsledkem. Opět je to podloženo osobní zkušeností, kdy se v průběhu života v ČR setkal s negativním postojem, jež byl založen na jeho etnické jinakosti. Z toho důvodu připisuje Čechům xenofóbní jednání.

Materialismus byl označen jako typická vlastnost Čechů respondentem 12, který vycházel z rozdílnosti mentalit, jež ovlivnil jiný historický průběh politicko ekonomické situace společnosti. Respondent 7, který pochází též z Německa se shoduje s kolegou na rozdílnosti mentalit, co se týče otázky peněz a šetření, ale vysvětluje ji v sociokulturním kontextu, a co je hlavní zcela s jiným výsledkem. Dle něj Češi neumí šetřit, protože se u nich projevuje slovanská kultura, kterou považuje za „*more enjoy life, money spend now*“, a Němci více plánují do budoucna „*money now and put in bank*“. Podle něj jsou materialističtí Němci a Češi bezstarostní.

Otevřenost je vlastností, kterou respondent 7 chápe jako doprovázející jev zmíněné bezstarostnosti. Jiní respondenti uváděli otevřenost, jako důvod, proč nepovažují Čechy za xenofóbní. V této rovině je otevřenost projev přátelství, což je další typická a nejčastěji konstatovaná charakteristika Čechů. Čechy nepovažují za xenofóbní 10 respondentů, dílem je to tím, že byli pozitivně přijati a dílem, že sami oplývají negativními předsudky vůči jiné etnické skupině: „*Ne xenofóbní určitě ne, tak máte problém s cikánami, ale to je něco jiného, xenofóbní ne.*“⁵⁰

S vlastnostmi otevřenosti a přátelským chováním nesouhlasí respondentka 15, která vychází ze své zkušenosti, jež se týká problému navázat vztahy. „*Nemám tu skoro žiadného kamaráta Pražáka, ty sú taký distancovaný, namyslený.*“ Na tomto případě se prokazuje, že negativní postoj může být ovlivněn frustrací, jež plyne z pocitu samoty, ale také z nejistoty, proč se to děje, když „*v Brně to bolo iné, v bare sa k tebe prihovárali cudzí ľudia, v Prahe sa skôr chalani bojí, že sa baby k nim prihovoria, pretože určité chcú po nich peniaze, pretože v Prahe pre mňa baby pôsobí, že hľadajú iba chlapov, ktorý by mali peniaze.*“ Při vyhodnocování chování objektu byla předchozí zkušenost použita jako schéma. Výsledkem je předsudek.

Dostatek sebevědomí je v pojetí respondenta 7 spojen s „*open minded*“, kdy respondent popisuje představu typického Čecha, který přijde „*my name is dadada and I know how*

---

⁵⁰ Respondent 11.

to make it“, a vzápětí nabídne tykání. Sebevědomí je mezi cizinci, ale také vnímáno jako povyšování. A někteří naopak sebevědomí u Čechů postrádají.

Ve výpovědi respondentů se často vyskytla vlastnost, která by se dala nazvat jako „nízké pracovní nasazení“, co tím respondenti mysleli, vystihuje nejlépe respondent 12, jehož citace byla již uvedena. Posléze na přímou otázku, zda-li si myslí, že jsou Češi pracovití, odpovídá: „*Jsou, ale jen tolik, kolik musí.*“ Respondent 8 má na pracovitost jiný názor: „*typický Čech bude vždy pracovat, aj keď nebude musieť, tak bude pracovať a ešte na to nadávať, že má veľa roboty.*“ V přímé otázce na pracovitost Čechů kladně odpovědělo víc jak polovina respondentů, zbylá část uvedla, že „*je to různý, záleží na člověku*“⁵¹. Z toho vyplývá, že nebyl ve výběru zkoumaných cizinců prokázán stereotyp o lenosti.

Vztah Čechů k alkoholu je častým předmětem stereotypů v běžných představách cizinců v mnoha zemích, což potvrdila otázka stran reputace Čechů v zemi původu respondentů. Nicméně se projevilo, že většina mužských respondentů má vztah k alkoholu stejný „*všeci chlastáme*“⁵² a dle mého pozorování někteří dokonce nadměrný. Respondent 12: „*opilci ne, ale ví, co je dobré, slivovice je jeden z nejlepších českých výrobků.*“

Typické vlastnosti Češek se v průběhu rozhovorů ustálily na zažitých stereotypech krásy a povolnosti. Tyto stereotypy se vyskytovaly spíše v prostoru představ země původu respondentů. Zpovídání cizinci ve svých výpovědích nepotvrdili představu české ženy, která se obětavě stará o rodinu, jak ji vykreslili Američané ve výzkumu L. Hrdličkové⁵³.

Závist je spíše záležitostí českého autostereotypu z pohledu výzkumu etnického stereotypu Labischové⁵⁴. Tuto vlastnost respondenti spontánně nejmenovali a ani z jejich rozhovorů to nevyplývalo. Avšak na přímou otázku, zda-li jsou Češi závistiví jsem dostala 10 kladných odpovědí, z čehož tři měly podobného významu jako „*kdo není.*“⁵⁵ Respondent 7 odpověděl ano, i když přiznal, že přesně neví proč, ale myslí si, že jo. Respondent 10 se domnívá, že ano, protože „*I think Czechs don't like who stand out among others especially people who are economical successful, but it's not*

---

⁵¹ Respondent 4.

⁵² Respondent 5.

⁵³ Hrdličková, L. 2008. Pohled Američanů na českou společnost. In: Bittnerová, D., Moravcová, M. Etnické komunity v kulturním kontextu. Praha: ERMAT, s. 53-81.

⁵⁴ Labischová, D. 2005. *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže.* Ostrava: FF OU.

⁵⁵ Respondent 5.

exclusive Czech” , z odpovědi vyplývá, že respondent si při vysvětlení vypomáhá egalitářstvím. Na rozdíl od některých autorů a názoru široké české veřejnosti, tento povahový rys nepovažuje za výjimečně český.

Typický Čech je vtipný, tuto vlastnost přisoudilo 15 respondentů. Přičemž často jako důvod byla uváděna podobnost s humorem „domácím“ jako například u respondenta ze Srbska. U některých je zdůrazněný druh humoru, „*jestli počítáme černý humor, tak jo a hodně. Bez černýho humoru, strašně málo(smích)*“.⁵⁶ Jiní míru černého humoru porovnávají s tím, co si mohou dovolit ve své zemi respondent 12: „*je to docela jiný humor než v Německu. Jako já jsem viděl někdy Českou sodu a to je docela jiný humor než v Německu. A dělávají se vtipy, kdy v Německu se vůbec nedělávají vtipy o tom, Hitler a tak. Některé jsem slyšel a byly velmi dobré, líbily se mi, i když musím říkat, to se nemusí.*“

Typickým autostereotypem je úsloví *zlaté české ručičky*, jehož význam znali pouze slovenští respondenti a respondent, který zde žije 14 let. Ostatním respondentům jsem formulovala zmíněné úsloví, jako schopnost si poradit, leccos si vyrobit a opravit. Většina odpovědí opět zněla ve smyslu, že je to závislé od člověka. „*Ale tak máte 10 milionu lidí, tak snad nějaký zlatý ručičky budou, ne?*“⁵⁷ „*Hej a preto si je šetrí.*“⁵⁸ „*Ani nie, to ani Slováci nejsou, dokážeme prežiť, ale zlaté ruky nie.*“⁵⁹ „*Dokážete si vymyslet spôsob, jak si ulehčit práci, to jo.*“⁶⁰ Z toho by se dalo usuzovat, že „zlaté české ručičky“ je klasický autostereotyp, který cizincům nic neříká.

V průběhu výzkumu jsem zjistila, že mnoho těchto získaných poznatků by se dalo směle považovat za typické vlastnosti Čechů, stejně jako jiné národnosti. Vlastnosti, které zde zazněly z úst respondentů jsou výsledkem jejich hodnocení, které probíhalo na dvou rovinách. První rovina jsou osobní zkušenosti z průběhu interakce. Druhá rovina jsou sdílené představy z jejich původního kulturního prostředí, ale též sdílené představy v rámci pracovní komunity.

Skutečnost, že se ve svých výpovědích vždy neshodovali a opodstatnění svých názorů vysvětlovali rozdílně, je zapříčiněna několika důvody. Za prvé velkou roli hrají jejich národní příslušnosti, což podporuje teorii o vnímání charakterových rysů, na základě etnické/národní příslušnosti. Tato skutečnost se projevila v rámci jejich hodnocení, kdy

---

⁵⁶ Respondent 1.

⁵⁷ Respondent 1.

⁵⁸ Respondent 3.

⁵⁹ Respondentka 15.

⁶⁰ Respondentka 14.

často ve svých výpovědích používali srovnání typu „je to jako u nás“, nebo „nic takového u nás není“.

Z toho usuzuji, že národní příslušnost je pro ně důležitou identitou. Také to potvrzuje mé pozorování, kdy se více družili lidé stejné národnosti. Potvrzovalo by to jejich způsob vyrovnání se s problematikou změny identity, která nastává při vstupu do nového prostředí, kde si musí vybudovat novou identitu. Na výpovědích respondenta 1 o jeho problémech při shánění ubytování, kde se projevuje negativní zkušenost s českými postoji, a výpověď o reputaci Čechů v Bulharsku, je jasně vidět, že u tohoto respondenta byla důležitost národní identity oporou.

Při hodnocení se opírali o své kulturní zázemí. Nicméně nikdo z cizinců neuvedl, že by se prvotní kontakt nesl ve znamení kulturního šoku. Pokud bylo uvedeno, že vnímají nějakou záležitost jako kulturně rozdílnou, většinou se to vyskytovalo v kontextu historického vývoje a vlivu ateismu jako vlivu na tolerantní atmosféru prostředí.

Česká země je dle výpovědí stále ovlivněná prožitkem komunismu. To se dle respondentů projevuje v přístupu k penězům, a tedy utrácivému způsobu života, ale také způsobu práce. Vysvětlení některých sociálních jevů komunismem je z hlediska nízké věkové relace respondentů přejatý stereotyp.

6. Závěr

Závěrem bych ve stručnosti shrnula poznatky z teoretické části a odpověděla na položené výzkumné otázky.

Postoj není jen záležitostí myšlení, jeho emoční složka je úzce spjata s hodnocením. Sociokulturní kontext postojů spočívá v kulturním omezení kategorizace, která se nejvíce projevuje v porovnávání. Porovnávání činíme neustále, jen vlivy, příčina, účel a objekt se mění.

Největším vlivem je kultura coby systém symbolů, norem, hodnot. Na jejím základě probíhá identifikace se skupinou, jejíž postoje nás dále mohou ovlivnit při jednání s druhými. Opět se odehrává jistý způsob porovnání, přičemž dalším vlivem je prostředí, samo formované rozličnými aspekty a podléhající změně. Nestihne-li se člověk adaptovat na změnu, upne se k mantinelům a hranicím s nadějí, že nalezne „pevné půdy pod nohama“. Ve snaze najít stabilitu zaujme postoj, jež je založen na opakovaném přesvědčení, na „prověřeném“ názoru – stereotypu.

Největšími změnami v jistotě současného člověka jsou proměny společnosti, procesy modernizace a po více fyzické stránce interakce je jí migrace. Migrace kromě narušení hranic přináší současně s tím rozmanitost do složení společnosti. Postoje lidí v takové rozmanité společnosti logicky reflektují různost i podobnost různých objektů. Při orientaci v nepřehledné situaci se pak snadno vyskytnou v postojích prvky jako národní stereotyp a národní povaha.

Cizinci s nimiž jsem vedla rozhovory mají pozitivní postoj k Čechům proto, že jsou zde dobrovolně, zemi si většinou vybrali sami a jsou zde spokojeni. Pozitivní jsou také proto, že cizinci se nechtějí vyčleňovat, navíc se z velké většiny setkali s přátelským přístupem Čechů.

Co si myslí o Čechách z hlediska jejich povahy? Názory o české povaze se povětšinou týkaly životního stylu, jež si cizinci vysvětlovali pomocí mentality anebo kultury. Česká mentalita je dle respondentů ovlivněna zkušeností komunistického režimu a podle některých není ovlivněna kapitalismem. Projevy takto chápané mentality byly shledány v přístupu Čechů k práci, kdy nebyli označeni přímo za lenochy, ale jak bylo řečeno, *pracují jen tolik, kolik musí*. Mentalitou byl interpretován vztah k penězům, kdy bylo použito termínu jako neschopnost šetřit.

Mentalita Čechů a z toho vyplývající charakteristiky jsou také ovlivněny ateistickým prostředím. Ateismus je důvodem, proč byli Češi označeni jako tolerantní, a zároveň je

s tím spojená skutečnost, že v českém prostředí nejsou žádná tabu. Uvolněná atmosféra se odráží zejména v českém humoru, kde obzvlášť nejsou žádná zakázaná témata.

S humorem a tolerantností byla spojována vlastnost Čechů a to na jedné straně, že jsou vtipní a přátelští, na straně druhé, že jsou lehkovážní.

Na většinu cizinců působí Češi jako otevření, i když je důležité se podívat vůči komu. Dle respondentů nemáme problém přijmout cizince, ale zároveň zaznamenali povýšenecké chování Čechů vůči vybraným cizincům z východů a romskému etniku.

Uzavření jsme podle cizinců z východní části Evropy také mezi sebou v rámci rodiny. Češi omezují rodinu pouze na ty nejbližší a široká rodina (bratřenci z druhého kolene apod.) jsou bráni skoro jako známí.

Co cizince ovlivňuje v názorech na Čechy? V první řadě jsou to kulturní normy a názory, které si přináší s sebou z domova. Dále jsou to jejich předešlé zkušenosti z jiných zemí, z podobných situací. Postoj cizince ovlivňuje samotný přístup českých lidí k němu samému. Negativní zkušenosti jsou důvodem předsudečného postoje, nebo potvrzení negativního stereotypu. Cizince v jejich názorech ovlivňují také lidé v jejich pracovním prostředí. Nelze říci obecně, zda-li pozitivně nebo negativně, protože to záleží na povahové struktuře jedince. Soužití s Češkou nebo Čechem přináší hlubší porozumění a je tedy vlivem pozitivním.

Důležitou roli při formování názoru a postojů je znalost či neznalost jazyka. Ti respondenti, kteří neovládají český jazyk, tak jejich postoj není tak pozitivní, protože svému okolí nerozumí a dochází k bariéře a celkovému neporozumění situací.

Proměna jejich názoru pod vlivem života v ČR se odvíjí od délky doby, jak zde dlouho žijí, a i to spíše přináší rozšíření poznatků než absolutní změnu v názoru o 180° stupňů. Mnoho respondentů si totiž před svým příchodem do ČR nepředstavovalo, jak to bude zde vypadat a probíhat.

Otázka projevu národního stereotypu v jejich názorech se opět nedá zodpovědět jedním slovem. Národní stereotypy se ponejvíce objevovaly v názorech, které jsou vyslovovány v jejich zemi původu. Někteří respondenti s nimi souhlasí, protože se domnívají, že si je zkušenostmi potvrdili, a někteří je považují za směšné, protože jsou si vědomi toho, že je pronášejí lidé, kteří Čechy neznají. V osobních názorech respondentů se národní stereotypy vyskytly v případech, kdy se vyjadřovali k něčemu, s čím nemuseli přijít přímo do styku, ale odpověď koncipovali na základě jiných znalostí z českého prostředí.

Postoje respondentů měly značnou vypovídací hodnotu, protože se v nich promítaly postoje Čechů a jejich chování, jak je vidí cizinci s kontaktními zkušenostmi. V zrcadle nastaveném cizinci pracujícími v ČR se tak ve vnímaných vlastnostech Čechů odráží jistá míra reality.

7. Použitá literatura

- Allport, G. W. 2004. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.
- Bauman, Z., May, T. 2004. *Myslet sociologicky netradiční uvedení do sociologie*. Praha: SLON.
- Berger, P. L., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bittnerová, D., Moravcová, M. (eds) 2005. *Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha: SOFIS.
- Bittnerová, D., Moravcová, M. (eds) 2008. *Etnické komunity v kulturním kontextu*. Praha: ERMAT.
- Bittnerová, D., Moravcová, M. (eds) 2006. *Etnické komunity v české společnosti*. Praha: ERMAT.
- Brouček, S., Cvekl, J., Hubinger, V. et al. 1991. Základní pojmy etnické teorie. *Český lid* 78 (4), s. 237-256.
- Castles, S., Miller, M. J. 1993. *The Age of Migration : International Population Movements in the Modern World*. New York: The Guilford Press.
- Cohen, R. (ed.) 1996. *The Sociology of Migration*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Disman, M. 2007. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Dohnalová, M., Malina, J. 2006. *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.
- Eriksen, T. H. 2007. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha/Kroměříž: Triton.
- Eriksen, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- Eysenck, M. W., Keane, M. T. 2008. *Kognitivní psychologie*. Praha: Academia.
- Fay, B. 2002. *Současná filosofie sociálních věd. Multikulturní přístup*. Praha: SLON.
- Gellner, E. 2003. *Nacionalismus*. Brno: CDK.
- Gillin, J. P. 1971. *Some Principles of Sociocultural Integration*. *Current Anthropology*, 12 (1): 63-71.
- Grant, P. R., Holmes, J. G. 1981. *The Integration of Implicit Personality Theory Schemas and Stereotype Images*. *Social Psychology Quarterly*, 44 (2): 107-115.
- Havelka, M. 1999. *Emanuel Chalupný a problém národní povahy jako kategorie sociálního poznání*. In : Zumr, J. (ed.) : *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*. Praha: Filosofia.

- Hayesová, N. 2007. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Holý, L. 2001. *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: SLON.
- Hopkins, N., Moore, Ch. 2001. *Categorizing the Neighbors : Identity, Distance, and Stereotyping*. *Social Psychology Quarterly* 64 (3): 239-252.
- Horáková, M. 2008. *Mezinárodní pracovní migrace v ČR*. Bulletin 21. Praha: VÚPSV.
- Hroch, M. (ed.) 2003. *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON.
- Jansen, C. J. (ed.) 1970. *Readings in the Sociology of Migration*. Oxford: Pergamon Press.
- Keller, J. 2007. *Teorie modernizace*. Praha: SLON.
- Kaderka, P., Karhanová, K. 2002. *Obraz cizinců v médiích. Zpráva o projektu za rok 2002*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR.
- Kumsa, A. 2007: Globalizace a uspořádání globálního systému. In: Tomeš, J., Festa, D., Novotný, J. a kol.: *Konflikt světů a svět konfliktů*. Praha: P3K, s. 24-45.
- Koschmal, W., Nekula, M., Rogall, J. (eds.) 2001. *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Labischová, D. 2005. *Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže*. Ostrava: FF OU.
- Massey, D., Arango, J. a kol. 1993. *Theories of International Migration : A Review and Appraisal*. *Population and Development Review* 19 (3): 431-466.
- Průcha, J. 2007. *Interkulturní psychologie : sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál.
- Rabušic, L., Burjanek, A. 2003. *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Praha: VÚPSV.
- Rákos, P. 2001. *Národní povaha naše a těch druhých*. Bratislava: Kalligram.
- Reigrotski, E., Anderson, N. 1959-1960. *National Stereotypes and Foreign Contacts*. *The Public Opinion Quarterly* 23 (4): 515-528.
- Riesman, D. 1968. *Osamělý dav. Studie o změnách amerického charakteru*. Praha: Mladá fronta.
- Sartori, G. 2005. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán.
- Roubíček, V. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Codex.
- Strauss, A., Corbinová, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno - Boskovice: Sdružení Podané ruce.

- Svatoň, J. 2000. Stát a formy státoprávního uspořádání. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. *Stát, prostor, politika – vybrané kapitoly z politické geografie*. Praha: Univerzita Karlova, s. 131-150.
- Šesták, M., Voráček, E. (eds) 2000. *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Praha: Historický ústav AV ČR.
- Šišková, T. (ed.). 2001. *Menšiny a migranti v České republice : my a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál.
- Šmídová, O. 1998. *Česko-německé vztahy v zrcadle tisku*. In : Křen, J., Broklová, E. (eds) : *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, s. 268-279.
- Tollarová, B. 2006. *Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace?* Biograf 39: 107 odst.
- Toncrová, M., Uhlíková, L. (eds.). 2001. *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Z. 2005. *Integrace cizinců z hlediska emického a etického*. Etnologický ústav AV ČR.
- Uherek, Z., Korecká, Z., Pohárová, T. a kol. 2008. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Vaňková, I., Nebeská, I. et. al. 2005. *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum.
- Walas, T. (ed.) 1995. *Stereotypes and Nations*. Cracow: International Cultural Centre.

8. Seznam příloh

Seznam respondentů

Dotazník orientačních otázek

Seznam respondentů:

Údaje jsou pohlaví, věk, země a město původu, vzdělání, doba pobytu v ČR.

1. muž, 31 let, Bulharsko, Vršec, SŠ, 10 let.
2. muž, 38 let, Velká Británie, Londýn, VŠ, 2 roky.
3. muž, 23 let, Slovensko, Prešov, SŠ, 18 měsíců.
4. muž, 30 let, Německo, Fridrichshaffen, VŠ, 2 roky a 4 měsíce.
5. muž, 25 let, Slovensko, Rimavská Sobota, VŠ, 2 roky.
6. žena, 27 let, Polsko, Środa Śląska, VŠ, 5měsíců.
7. muž, 40 let, Německo, Offenburg, VŠ, 4 roky.
8. muž, 24 let, Slovensko, Bratislava, SŠ, 2 roky.
9. muž, 34 let, Polsko, Wroclaw, VŠ, 4 roky.
10. muž, 37 let, Irsko, Dublin, VŠ, 14 let.
11. muž, 28 let, Itálie, Miláno, VŠ, 1 rok.
12. muž, 28 let, Německo, Frankfurt nad Mohanem, VŠ, 3 roky.
13. muž, 27 let, Srbsko, Srbská Mitrovica, SŠ, 6 let.
14. žena, 25 let, Německo, Dessau, SŠ, 3 roky.
15. žena, 27 let, Slovensko, Modrý, VŠ, 18 měsíců.
16. žena, 28 let, Slovensko, Nitra, SŠ, 1 rok.
17. žena, 28 let, Rumunsko, Brasov, VŠ, 4 měsíce.

Seznam orientačních otázek:

1. Pobýval/a jste předtím, než jste přijel/a do ČR, v jiných zemích? V jakých? Proč jste odtamtud odešel/a?
2. Jak dlouho žijete v ČR?
3. Proč jste přijel/a do ČR?
4. Proč ČR? (Byl to váš nápad, nebo impuls od známých?)
5. Přijel/a jste do ČR sám?
6. Jak se Vám tady žije?
7. Setkal/a jste se za dobu, co zde žijete, s nějakými překážky v běžném každodenním životě, protože jste cizinec?
8. Kde bydlíte? (nemyslím adresu, ale typ bydlení – sám, s někým, v pronajatém, ve svém)
9. Pomohl Vám někdo s bydlením?
10. S kým se ve svém volném čase převážně stýkáte? (otázka národnosti přátel)
11. Máte nebo měla jste za partnera/ku Čecha/Češku?
12. Kde jste se naučil česky?
13. Je Vám čeština sympatická?
14. Je nebo bylo pro Vás důležité naučit se česky?
15. Čtete české knížky nebo noviny?
16. Jak vidíte nebo plánujete blízkou budoucnost? Zůstanete v ČR nebo ne?
17. Věděl jste něco o ČR, než jste do ní přijel? Odkud?
18. Lišila se Vaše představa o ČR s realitou, kterou jste posléze poznal?
19. Jak na Vás působí Češi?
20. Co si o nich myslíte?
21. Žijete tady... (doba, dle resp.) let/měsíců, změnil jste v něčem na Čechy názor?
22. Vidíte nějaké rozdíly mezi Čechy a (národností respondenta)?
23. Mají Češi nějakou reputaci ve Vaší zemi? Jakou? Myslíte si, že je to pravda?
24. Jaké názory o Čechách jste slyšel? Souhlasíte s nějakými a proč ano a proč ne?
25. Myslíte si, že jsou Češi (postupně jmenovat níže uvedená adj.). A proč?

závistiví

pracovití

mají zlaté ručičky

přátelští

vtipní

neiniciativní

uzavření

xenofóbní